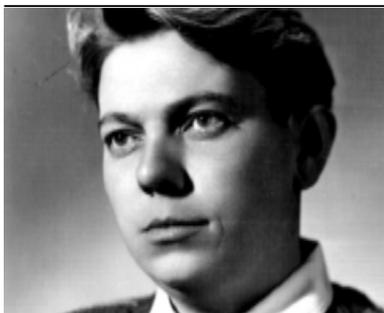

Уладзімір Караткевіч

...кожную кнігу трэба пісаць так,
нібы гэта твая лепшая і апошняя...

**«Мы сьвядома пайшлі
на больш цяжкі шлях...»**

Лісты Уладзіміра Караткевіча да Ларысы Геніюш.

Іх яднала любоў да роднай зямлі і мастацкага слова. Яны сябравалі. Ларыса Геніюш клапатліва, як маці, адносілася да Уладзіміра Караткевіча. Яму ж дарагімі былі яе паэзія і яе мужнасць. Збліжала гэтых духоўна блізкіх людзей і тое, што, як згадала старэйшая сястра пісьменьніка Наталья Кучкоўская, іх дзядзька Ігар Грынкевіч перад вайной ажаніўся ў Берасьці і некаторы час жыў там са сваячкай Ларысы Геніюш.

А ўпершыню пазнаёміліся яны 20 чэрвеня 1963 году, калі Караткевіч, Янка Брыль і Уладзімір Калесьнік падчас вандроўкі па Заходняй Беларусі (Слонімічына, Горадня, Лідчына, Наваградчына) завіталі і ў Зэльву. Уладзімір Калесьнік у эсе «Братаньне з Караткевічам» напісаў, што пасля наведваньня Слонімічыны «дагодзім просьбе Караткевіча, заглянем у Зэльву да Ларысы Геніюш, якую Валодзя выдаваў за далёкую сваячку».

Публікацыя,
каментар
і пасьляслоўе
Міхася
СКОБЛЫ.

Першы і другі лісты не датаваныя. Першы з іх мог быць напісаны 7 ліпеня 1963 году. У ім адзначана, што “вось ужо дванаццаць дзён, як мы вярнуліся са сваёй паездкі” (а паездка закончылася 24 чэрвеня), што “заўтра ў дзеве гадзіны вызначаецца лёс рамана”, які “будуць абмяркоўваць на секцыі Саюза”. Запіс у нататніку Караткевіча сьведчыць, што абмеркаваньне рамана “Леаніды ня вернуцца да Зямлі” (“Нельга забыць”) адбылося 8 ліпеня 1963 году на пасяджэньні секцыі прозы Саюза пісьменьнікаў Беларусі.

На працягу 1964–1972 гадоў Уладзімір Караткевіч дасылаў лісты ў Зэльву з Чалябінску, Рагачову, Каралішчавічаў, Уладзівастоку, Менску, захапляўся вершамі Ларысы Геніюш, апавядаў пра напісаньне і друкаваньне ўласных твораў, пра сваё жыцьцё. У лісьце ад 15 верасьня 1964 году, напрыклад, згадаў, што сюжэт апавяданьня “Сіняя-сіняя” яму падказала Геніюш.

Уладзімір Караткевіч шмат рабіў дзеля таго, каб вершы Ларысы Геніюш былі надрукаваныя. Ён адрэдагаваў на грамадскіх пачатках яе паэтычны зборнік “Невадам з Нёмана” (1967). Архіўныя матэрыялы сьведчаць, што 26–31 кастрычніка 1966 году ён наведваў Зэльву, каб напрацаваць над будучай кнігай паэтыкі. У Ларысы Антонаўны быў цяжкі для чытаньня почырк, таму Караткевіч у некалькі школьных сшыткаў акуратна, на перадрук машыністкам, перапісаў яе вершы і паэму “Куфар”. Потым беражліва адрэдагаваў гэтыя творы. Пра гісторыю надрыхтоўкі і выданьня будучага зборніка “Невадам з Нёмана” (спачатку ён меў назву “Айчына”) расказаў у лістах ад 29 студзеня 1966 году і 25 верасьня 1967 году.

Ларыса Антонаўна пазьней перапісвалася і сябрвала з маці Уладзіміра Караткевіча, Надзеяй Васілеўнай, якая ў лісьце сына ад 17 чэрвеня 1972 году зрабіла “невялікую прытэску”.

У сваёй кнізе “Зямля над бэльмі крыламі” Караткевіч зьмясьціў урывак з паэмы Ларысы Геніюш “Куфар”. Тамсама прывёў дыялог дзеда з унукам з яе верша «Жалейка». Пераклаў з украінскай на беларускую мову верш Аксаны Сенатовіч «Чаканьне ў Зэльве», дзе пра Ларысу Геніюш сказана так: «Са мной жанчына за сталом / з рукамі шорткімі рабочай, / з Франковым зболеным чалом».

1983 год стаўся для Караткевіча чорным – у лютым памерлі жонка Валянціна, цётка Жэня, матчына сястра, трагічна загінуў сябра Мікола Прашковіч, а ў красавіку ня стала Ларысы Геніюш. Гэта былі вельмі блізкія і дарагія для пісьменьніка людзі.

Анатоль ВЕРАБЕЙ.

(7 ліпеня 1963 г.)

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Шмат за што давядзецца мне прасіць у Вас прабачэньня. І за доўгае маўчаньне, і за тое, што не паехаў у Сьвіслач, і яшчэ шмат за што. Вось ужо дваццаць дзён, як мы вярнуліся са сваёй паездкі, сто разоў можна было напісаць. І, даю Вам слова гонару, відаць, не было і дня, у які я ня думаў бы пра Вас, не хацеў бы азвацца. А тлумачыцца ўсё вельмі проста. Заўтра ў дзеве гадзіны вырашаецца лёс рамана. Будуць абмяркоўваць на секцыі Саюза. Гэтыя апошнія дні даліся мне ў знакі, можаце мне паверыць. Шмат з кім давялося гаварыць. Кідаць у такі момант усё – было б неразумна. Магчыма, я ўсё ж прыехаў бы (нават дамовіўся ўжо), але тут прыйшла тэлеграма ад маці. І я паехаў у Воршу, прабыў там тры дні, у сям-тым дапамог, а потым перавёз маці ў Мінск. Настрой усе гэтыя дні быў проста абрыдлівы, і мне не хацелася пісаць ліста, міжвольна псаваць настрой харошым людзям.

Таму што, — хочаце – верце, хочаце – не, — а я за кароткія гадзіны нашай сустрэчы палюбіў Вас. Палюбіў не таму, што занадта ўжо добра зьведаў, а про-

ста таму, што мне стала лягчэй жыць. Такія нябачныя павуцінкі цягнуцца ад сэрца да сэрца людскога! Часта мы іх проста не заўважаем, а яны ёсьць, яны існуюць, вяжуць людзей непрыкметна моцнымі павязямі. І хаця гэтых людзей нямнога, сьвет ужо не здаецца такім пустым і некуды зьнікае адчуваньне поўнай сваёй непатрэбнасьці ў ім і для яго. А такое, на жаль, — амаль звыклы стан для людзей нашага лёсу.

Ну вось, “растлумачыўся ў каханьні” (як пісаў адзін знаўца нашай мовы). Цяпер, па ягоных жа словах, застаецца толькі зьесьці пэндзаль вінаграду з асобай жаночай падлогі. Так вось і жывем.

А відаць, што ўсё ж недарэмна жывем. Нішто не зьнікае з таго, чаму нельга зьнікнуць.

Сярод гэтай сваёй калатэчы вельмі часта ўспамінаю Ваш вячэрні гарадок, гарбаты гулачкі, засень ліп, цудоўны Ваш дом, вершы, усё, аб чым гаварылі, і Вашы, Ларыса Антонаўна, словы, пэўна, не забуду, тыя некалькі сказаў, якімі мы абмяняліся на гародзе. Усё застаецца так, як гаварылі. Нязьменна. І назаўсёды.

І таму хай ня будзе ў Вас прыкрага ўражаньня ад апошняй гадзіны нашай сустрэчы. Ня думайце, што мне нешта абрыдла, нешта не спадабалася. Мне было проста фізічна балюча. Я ўжо ня мог больш ані хвіліны заставацца самотным сярод людскога непаразуменьня.

Улічыце, яны абодва¹ сапраўдныя, вельмі сапраўдныя. Чыстыя, добрыя, таленавітыя, не прадажнікі, не кар’ерысты, любяць Беларусь (а на гэта патрэбна неаб’якая мужнасьць), галаву аддадуць за сябра, ніколі ня будуць ні ўладарамі над бліжнім, ні рабамі яго. І ўсё ж Вы не зразумеце іх, а яны – Вас. Спрэчка ставала непатрэбнай, цяжкай, амаль невыноснай для мяне. Яны вынеслі з Вашага дома самыя лепшыя ўражаньні пра Вас (я кажу праўду, я наагул не хлушу бяз крайняй на тое неабходнасьці), хацелі б яшчэ сустрэцца некалі, і ўсё адно мне было цяжка.

Пры сустрэчы мы яшчэ пагаворым аб гэтым. А пакуль тое, скажу толькі, што мне заўсёды кроіла сэрца нейкая недарэчная прамежкавасьць нашага народу: “народ-межеумок” (сказалі б расіяне). Заўсёды ён за кагосьці. І амаль ніколі ён не бывае сам за сябе. Чатырнаццаць год, як я зразумеў гэта, і ўсё стала для мяне адной вечнай крыніцай пакутаў. І яшчэ, трохі шчасьця, падфарбаванага горкім гонарам. Таму што мне нічога і нікога ня трэба, акрамя гэтых людзей, якім я непатрэбен і якім непатрэбна іх імя.

У іншых ёсьць цяжар забабонаў, цяжар велічы, цяжар непатрэбных ідэй. У іншых ёсьць прарокі, памагатыя, сьвятыя, дзяржаўнасьць, гісторыя, літаратура. У нас няма нічога, акрамя магіл. Дык вось, за гэтыя магілы...

І таму я бяднейшы за апошняга жабрака і, адначасова, самы багаты. Бо я магу дазволіць сабе раскошу любіць усіх, хто не падлюга. Што ж, мы з Янкам розныя – я яго люблю, бо ён пнецца над гэтым маім занядбаным родным словам. Што з таго, што, напэўна, і мы з Вамі розныя – я люблю Вас, бо Вы любіце Маці.

Вось чаму мне было цяжка. Ніколі ні да чаго не даводзяць спрэчкі, пакуль пераважная большасьць людзей не асэнсавала, што яны ёсьць. Наадварот, гэта шкодзіць, гэта пракладае непатрэбныя рубяжы.

Пакуль гэтага самаасэнсаваньня няма – нам трэба проста, горда і самотна рабіць сваю справу, не зважаючы ані на якія пляўкі, поўхі, страты. Відаць, пры такім становішчы біць будуць з усіх бакоў. Што ж, і гэта набытак. Такім, памойму, яшчэ ніхто ня мог пахваліцца. Калі вытрымаем – значыць, тытаны, і не памрэм. Калі ня вытрымаем – туды нам і дарога, шэлег нам кошт і сьмецьце нам магіла. І іншага мы ня варты. І хай яны тады здыхаюць, такія ўладары думак і такі народ, не пераводзяць дарма хлеб. Таму што кожны купляе права на жыццё

¹Маюцца на ўвазе Янка Брыль і Уладзімір Калесьнік.

маральнай стойкасьцю, веліччу душы, у якую ніхто ня мае магчымасьці запусьціць лапы.

Відаць, лёс любіць нас, калі быў нам такі гонар: быць адным супраць усіх. А калі так, то ўступае ў правы дэвіз Давыда Гарадзенскага: “Нас мала, не чакайце літасьці”.

Ну добра. Нагаварыў. Пасылаю Вам верш, скончаны сёньня. У яго адзіная вартасьць: сьвежасьпечаны. Калі можна, перапішыце і дашліце мне, Ларыса Антонаўна, “Неіснуючаму”¹. Вельмі буду ўдзячны. Калі магчымасьці ня будзе – сам перапішу пры сустрэчы.

Ну вось. Не крыўдуйце на мяне, калі ласка. Часам, можа, успамінайце, як я Вас. Дабром.

Пішыце, як справы ў Вас, як Зэльва, як пажываюць Вашы кветкі і той Цэрбер (імя, на жаль, забыў), які ўсё хадзіў вакол нас. Мяркую, што ён меў на ўвазе мяне, хаця потым прымірыўся. Моцна цісну Вашы добрыя рукі.

Ваш Уладзімір.

(1963 г.)

Дарагая, паважаная і мілая Ларыса Антонаўна!

Яшчэ раз прабачце за ўсё і ня гневайцеся на мяне. Таму што менш за ўсё мне хацелася б сапсаваць адносіны з Вамі. Вы цудоўная і Вас нездарма ўсе любяць. І менавіта таму я проста не магу пісаць Вам кароткіх – абы адпісацца – лістоў. Тых, чытаючы якія, чалавек ня можа адвязацца ад упэўненасьці, што карэспандэнт увесь час думае аб нечым іншым і галоўны яго клопат зусім ня ліст – як то належыць рабіць кожнаму гжэчнаму чалавеку – а нейкія свае клопаты і непрыемнасьці. Вось гэтыя свае клопаты і непрыемнасьці я Вам зараз і распавам, калі ня будзе сумна.

Галоўнае – барацьба за раман, якая скончылася нядаўна поўным паражэньнем. Далі мне добра, але, як бачыце, жывы і нават бадзёры.

Карэктура была ўжо ў маіх руках, калі раптам адбыліся вядомыя Вам падзеі. А дзеянне рамана² (не таго, абсечанага для часопіса, які Вы чыталі) — у мастацкім асяроддзі, і шмат ёсьць разважаньняў наконт таго, што мастацтва – не заказ і не гульня ў бірулькі, а сумленьне зямлі. І ад многіх старонак так і патыхае “раскол-інай між пакаленьнямі”. Я, канешне, не такі дурань, каб лічыць, што людзі майго пакаленьня ўсе сьвятыя ды божыя, а людзі старэйшых пакаленьняў — чорт ведае што. Настаўніка майго, акадэміка Бялецкага, я ні на якога бобіка-пагодка не зьмяняю. Лічу, што сярод майго пакаленьня месца Брыля апошніх год, і Ваша, і шмат яшчэ якіх добрых людзей. Харошыя людзі ня маюць узросту, але тут пытаньне хутчэй працэнтавае. І ў гэтым ня наша заслуга, што сярод нас больш людзей, якія ненавідзяць ханжаства. Проста нас менш страшылі, а тыя, у значнай частцы, людзі спалоханага інтэлекту. Ведаю я і слабасьці равесьнікаў. Яны не загартаваныя. Стукнулі па іх і гатова, лапкі ўгору. Адразу каецца. Вазьнясенскі, сволач Бялюцін (галава той студыі “незалежных”), Еўтушэнка, некаторыя з нашых хлопцаў. А два старэйшыя, Някрасаў і Эрэнбург – малайцы, пляваць яны на ўсё хацелі з высокай званіцы.

Словам, людзі ёсьць людзі.

Дык вось, узяліся за мяне ўсур’ёз. Абмяркоўвалі ў выдавецтве (яшчэ да падзеяў) – праблілі. Пасьля падзей я зразумеў: справа мая дрэнная. Кніга пайшла ў цензуру і потым некалькі месяцаў была невядома дзе. Рэдактары ўрэшце далі яе ў Саюз.

¹ Магчыма, маецца на ўвазе верш, вядомы пазьней як «Непасланаму» (гл.: Геніюш Л. Выбраныя творы. Мн., 2000, ст. 89).

² Раман «Нельга забыць» (першапачатковая назва – «Леаніды не вернуцца да Зямлі»).

Там абмеркавалі і ўхвалілі, калі я некаторыя месцы выкіну. Давялося выкінуць. Потым, на прэзідыюме, гаварылі аб гэтым абмеркаванні, казалі, што вось, пасля апрацоўкі (і перарабіць жа даводзілася няшмат) кнігу трэба выдаваць.

І – наплявалі на ўсю тую думку Саюза. Карэктур пайшла па руках. У цензуру – і там падкінулі, у міністэрства культуры, туды, сюды. Паўсюль. Некалькі месяцаў ніхто не казаў, у чым яе “заганы”. І ўсе чыста адмовіліся шчыра адказаць, што ў ёй такога “заганнага”. Рэдактары нашы і дырэктар выдавецтва (ёсьць такі Матузаў, чалавек з самым першапачатковым інтэлектам, дыстрофіяй сумленьня і гіпертрафаваным гонарам) зразумелі, што тут поўны абшар для іхніх домыслаў... і пачалося.

Прыпісалі мне, галоўным чынам, абстрактны гуманізм. Усе выкінутыя мной месцы таксама аднавілі і, грунтоуючыся на іх, абвінавацілі ва ўсіх сьмяротных грахах.

Гуманізм ім перашкаджае. Больш за ўсё.

Зубоў (устаўных) у таго Матузава, бы ў дыназаўра, трыста штук, а непазычаных мазгоў, таксама, як у дыназаўра, з напарстак. Ды і іншыя недалёка ад яго пайшлі. Сказалі, што без карэннай перапрацоўкі друкаваць раман ня будуць. Вельмі яны хацелі, каб я перапрацаваў, і спадзяваліся, відаць, што я на гэта пайду. Прызнаюся, мелі грунт. Таму што я чалавек удзячны, і калі Саюз даў мне патрабаванні памяркоўныя і невялікія, я на праўленьні падзякаваў ім (як людзі паставіліся, акрамя пана яснавельможнага гетмана кароннага Тараса Хадкевіча), хаця і сказаў адначасова, што калі ляяць, дык усіх, бо няведама яшчэ, хто заслугоўвае крытыкі: я ці Пасьлядовіч, “памфлет” якога – ганебная зьява, данос, што стаіць па-за літаратурай. Толькі пасля зразумеў, калі ўся тая цягамоціна са мною адбылася, што прыніжае нават цень кампрамісу, што “праваслаўнаму належыць паміраць за адзіную літару *аз*”. Цяпер такім і стану, хаця здыхаць буду. Навучылі.

Ну дык вось. Сядзелі яны і чакалі. Я спакойна ўзяў са стала той пратакол (іначай нельга было, гэта быў першы за ўсе месяцы дакумент аб тым, чаго яны хацелі), склаў яго і пайшоў прэч.

— Это не для вас предназначено!!! – Матуз гарлае, а ў самога на храпе малінавая чырвань.

— Ведаю. Але мне гэта прыдасца.

— Вярніце!

— І не падумаю.

— То што, вы і перапрацоўваць ня будзеце? – гэта Бажко, кум катынскі.

— Нашто? Кнігу псаваць?

Слова за словам – я ім і рэкнуў. Лаяцца не люблю, але тут такога маскаля загнуў – зялёныя сталі. І пайшоў.

Тут мяне ўгаворваць пачалі. А я разоў дваццаць да сакратара ЦК па прапагандзе званіў. Што ж, са свайго пункту гледжаньня ён рацыю мае: кнігу не чытаў і чытаць яе ў яго няма часу, а загадваць, не чытаючы, — якое ж ён права мае? Атрымаецца дыктатура, націск на выдавецтва. А так рабіць – нельга. Гэта мне ягоны намесьнік растлумачыў у трубку. Усё ж казалі, што трэба яшчэ адно абмеркаваньне: работнікі выдавецтва і Саюзу. І тут я даведаўся, што ўсё гэта толькі балбатня і непатрэбны здзек, бо набор “Леанідаў” рассыпалі. Я, канешне, ад абмеркаваньня адмовіўся.

І вось так два гады жыцця пайшлі попелам, карэктуры не аддаюць (я схаваў, што праўда, адзін экзэмпляр), — усё дробныя прывязкі, якіх было тысячы, а яны, відаць, разьлічваюць, што я нервавацца буду, — кніга ў перакладзе ня выйдзе, бо ёсьць іхняе вета. Будзе выдавацца толькі “Дзікае паляваньне караля Стаха”, даўня аповесьць, стылізаваная пад XIX стагоддзе. Як выйдзе – дашло.

А я сьмяюся. Бо для разумнага чалавека ясна: калі ўжо нешта так пільна патрабавала індзейскіх скокаў над рассыпаным наборам, то аніяк не раман.

Ну ды д'ябал з імі. Горш тое, што забарона будучай кнігі прымусіць мяне падрабляць артыкуламі, дробнымі апавяданьнямі, тэкстамі дакументальных фільмаў замест таго, каб канцаць “Каласы”¹. Біўся ў цісках, а тут – як назнарок – сцэнар на студыі ціснуць, п'еса ляжыць у асабіста зацікаўленых і вышэйпамянёных вельмі занятых людзей, і яны яе тры месяцы як чытаюць. А тут яшчэ пракраўся бухгалтар студыі і падмануў некалькі чалавек такой падвойнай бухгалтэрыяй, што мне, напрыклад, суд, абяліўшы да канца, так і ня здолеў скінуць усёй “запазычанай” сумы, з якой я і капейкі ня меў у руках.

І мне давалося працаваць, як ніколі ў жыцьці, каб выбрацца з пасткі. І цяпер – выбіраюся. Скура стане лягчэй, а там і зусім лёгка. І застанеца мне адно: працаваць, жыць сыціпла, ведаць, чаго можна чакаць ад жыцьця. Бо доўгі час яно, жыцьцё, як назнарок, брала мяне на змор. А можа, і не назнарок. Ды толькі я ня дамся, як ня даўся дагэтуль. Я чалавек ня сьпешчаны, мне ад яго, ад жыцьця, дач і машын ня трэба. На хлеб з кавай зараблю. А ўрэшце, добра ўжо тое, што мне цяпер ніхто не прапануе, як шматлікім іншым, рабіць тое, што мне не падабаецца.

Вось і ўся мая гісторыя, досыць стандартная і досыць сярэдняя. Цяпер Вы ведаеце, у чым корань майго маўчаньня. І давайце пагаворым пра нешта больш прывабнае. Скажам, пра Вашае жыцьцё, пра “Неіснуючаму”. Які верш, які цудоўны верш! Я часта яго чытаю і думаю пра Вас і сябе, і ўсіх. І ў такія хвіліны яшчэ больш радуся, што вось, сустрэліся мы.

Я цяпер сяджу ў Каралішчавічах, тут семінар кінадраматургаў. Уласна, ніякі не семінар, а проста кіно задыхаецца без сцэнараў. Зрабілі-такі добрую справу. Ну вось некалькі чалавек і засадзілі сюды, у мур'ю: пішыце, хлопцы. Буду тут да чысла 10-га. Я, прызнаюся, радуся, бо гэта месяц працы. Дык вось, я тут канчаю сваё “Сонца”². Гэта гісторыя жыцьця адной жанчыны, якая ішла, нягледзячы ні на што, і перамагла ўладу жаху. Калі пішу яго, часта згадваю Вас. А верш гэты – чайкайце – яшчэ ў хрэстаматыях юнакі і дзяўчаты чытаць будуць. А можа, і бяз іх, проста для сябе будуць любіць.

І ня трэба перажываць, што пра Кастуся³ гаварылі чужыя, абьякавыя людзі. Чорт з імі. Гэта – накіп, шум, няварты вялікага ценю брэх. І ўсё.

Ну вось. Сяджу тут. За акном амаль зусім цёмна. Толькі на сьветлаватым небе цені ялін. Сёньня вольны дзень, кансультант мой паехаў, і вось я ўпершыню за шматлікія тыдні атрымаў магчымасьць гаманіць з Вамі.

Дасылаю Вам два вершы, якія будуць у рамане, у “Каласах”. Адзін – верш героя, другі – эпіграф да апошняй часткі, “Груганьне”.

Наконт лагераў і ўсяго такога – Вы маеце рацыю. Гэта – язва, хто б гэта ні рабіў. І ніякія вышэйшыя меркаваньні апраўдаць такога ня могуць, наадварот, драты канчаткова кампраметуюць кожны ўрад і паказваюць, што ад яго больш няма чаго чакаць. У часы Дыяклетыяна⁴ першым хрысьціянам не было патрэбы ні ў доказнай інквізіцыі, ні ў “молаце вядзьмарак”, ні ў Нікейскім саборы. А калі ўсё гэта пачалося – царква загінула, сама сабе падпісала прысуд. Тут ужо нічога ня зробіш, не дапаможа нават канфэдэрацыя ўсіх адзінаверных рэлігій, — будызм, юдаізм, хрысьціянства і магаметанства — аб якой зараз многа гавораць. І так паўсюль.

¹ Раман «Каласы пад сярпом тваім».

² Сцэнар мастацкага фільма «Гнеўнае сонца пякучае».

³ Кастусь Каліноўскі, герой «Каласоў пад сярпом тваім».

⁴ Дыяклетыян – старажытнарымскі імператар, перасьледаваў хрысьціян.

Як Вы пішаце? Што пішацца? Калі ласка, Ларыса Антонаўна, пішыце, родная, не давайце дробязям жыцьця загасіць Ваш добры агонь.

А я свой раман скоро скончу. І зноў будзе бойка. Ды гэта ўсё нічога. Абыйдзеца. Перажывем.

Ну вось і ўсё. Пішыце, калі будзе час. Ня гневайцеся. Жадаю Вам усяго добрага.

Ваш Уладзімір.

Р. С. Прывітаньне Тарзану. Пацісьніце яму лапу. Моцна.

13 студзеня 1964 г., Каралішчавічы.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Вось і дні мінулі, а мне ўсё здаецца, што сядзім мы ўчатырох у добрай Вашай хаце і размаўляем пра ўсё, што было, што ёсьць і будзе. Успамінаю сена пад абрусам, бяду і шэрань на дрэвах ля царквы, і тое, што нам (цешуся надзеяй, што і Вам трохі) было добра і цёпла. Я моцна ў Вас адагрэўся душою. Рана яшчэ казаць аб гэтым, але – здаецца мне – нават зьмяніўся трохі. У *важным* магчыма, нават, грунтоўна зьмяніўся. Проста зразумеў, што самае дарагое на сьвеце – час, што двойчы мне яго не дадуць, і што ня так ужо многа мне яго засталася, а Маці наша не чакае. І таму што гэта так, што я вырашыў гэта для сябе, і дзейнічаць буду адпаведна гэтаму – на душы ўсе гэтыя дні нейкае лёгкае, сьветлае і радаснае гарэньне. Амаль нічога мне ня трэба, акрамя работы, і каб ёю стаць як мага больш карысным. Са здзіўленьнем думаю, як мог знаходзіць нейкую весялосьць у сустрэчах з пустымі і чужымі людзьмі, у бязмэтных спрэчках, якія нікога яшчэ не пераканалі, у чарчыне, у рэдакцыйным зубаскальстве, у ваяваньні і знаёмствах з асобамі, якія мне чужыя і ўсім “сапраўдным” чужыя, бо за гэтым сваім вонкавым бляскам хаваюць душэўную пустэчу, а за досьціпам і філасофскай шматзначнасьцю – нежаданьне пальцам аб палец стукнуць за нешта, што нельга паставіць у куце іхняй кватэры.

Жыць, відаць, трэба іначай: прасьцей, чысьцей, без самазахапленьня, бяз боязі, бяз віску з той прычыны, што нічога яно, тое жыцьцё, не дае. А яно дало. Дало галоўнае: дыханьне.

Ну вось так. Магчыма, блытана. Але я шчаслівы гэтыя дні. І думаю – не сурочыць бы! – што буду шчаслівы і надалей. Год пачаўся значна лепей, чым мінулы. Няўжо скончылася паласа? Ды не, рана яшчэ казаць аб гэтым.

І вось адразу па прыездзе я ўцёк у Каралішчавічы. Пуцёвак з аднаго дня не было. Маці прыедзе пазьней, у яе пуцёўка з 16 студзеня, зьезджу за ёю. Але бачыць яе даўдзеца толькі за сняданьнем, абедам ды вячэрай ды яшчэ ўвечары. А так нікога ня буду пускаць да сябе. Толькі работа. І так месяц. Так што не крыўдуйце, калі, можа, на наступны Ваш ліст адкажу паштоўкай. Трэба рухаць наперад свайго “Кастуся”. Даволі ўжо быў ён у нашых сэрцах нямы, безгалосы, нібы выкрасьлены з поступу краіны. Няхай хача для некаторых адживе.

У Мінску адклаў для Вас “Баціцэлі”, а для Івана Пятровіча – “Галоўную вуліцу Мінска” (думваю, у яго няма). Неяк ужо трэба даслаць.

Якія яшчэ былі навіны? Даслаў мне мой настаўнік А.А.Назарэўскі з Кіева кніжку “З гісторыі руска-ўкраінскіх літаратурных сувязяў” (старажытныя кніжныя легенды і іх сувязі з рускім і ўкраінскім фальклорам). Ня ведаю, чаму, але ў загалюўку не стаіць, што там і беларускіх легенд процьма. Гэта легенды, зьвязаныя з імёнамі Касьяна, Феактыста і Мікалая – бадай, самае цікавае, што стварылі ў апокрыфах усходнія славяне. Калісьці я Назарэўскаму даслаў некалькі легенд гэтага тыпу (што праўда, не ў дакладным фальклорным запісу, а ў бліжкім пераказе). Ён гэта ўсё надрукаваў са спасылкамі на мяне. Прачытаў я цяперака кнігу і заганарыўся. Ня тым, канешне, што ў “навуковую літаратуру” трапіў, а тым,

якое дзіва нашы легенды. Непадобныя ні на што ў сьвеце, адменныя, з незвычайным, трагічным і ўзьнёслым строем фантазіі. Нават у маім бедным пераказе яны зьзяюць у кнізе сярод усіх іншых такім агнём, што я сам здзівіўся: ды як гэтай вялікай народнай фантазіі ня могуць заўважыць іншыя, як не заўважаем мы самі? Хіба такія ўжо багатыя? Сем коп лапцей? Не заўважаем. І замест таго, каб стаяць на сваім карані, стаім чорт ведае на чым. Нічога. Не заўсёды так будзе.

Заўтра яшчэ буду адказваць на лісты, напишу і ў “Беларусь” па заказу Барадуліна тры старонкі да дня сьмерці вялікага Кастуся, а потым засяду за “Каласы пад сярпом”. Тут увогуле можна працаваць: цішыня, мір і спакой. Назнарок не ўключваю радыё, нічога не чытаю, імкнуся ні з кім не гаманіць, бо перад тым, што чакае, усё гэта нягледзячы на выглядзе як пустыя пабрахенькі.

Рыхтуюся. Хаджу па лесе. Як трывала ў гэтым годзе ляжыць на дрэвах шэрань. Прыкмета ёсьць, што будзе добрая і ярына, і азіміна. Дай бог. І я хаджу, радуся. І мне шчасна гэта, як і мой цяперашні стан.

На нагах унты, каб лазіць нават бяз сьцежак. Тутэйшыя сабакі з гэтай прычыны ходзяць за мной літаральна прыліпнуўшы да іх насамі, як жалезнае пілавінне за магнітам, як чаўны за лайбай, а галоўны сярод іх, Джэк (ён жа Маёр), сёньня спачатку быў абурыўся і бітую палову гадзіны брахаў на мае ногі. Іх тут чатыры сабакі: Маёр, Каштанка, Рэкс і Зюзя (імя ж далі! Бог холаду ў старажытнабеларускай міфалогіі), усе дрэннай пароды, усе не на сабаку, і ўсе вельмі мілыя. А я гляджу на іх і ўспамінаю Тарзана.

Вельмі хачу пісаць. Ужо нясьцёрпна хачу. На ўсё махну рукою, акрамя працы. Гары яно ўсё гарам.

Што ж, Кастусь. Кастусь, канешне, з каханьня. Бо калі не любіць бязьмежна нешта, то табе тое амаль абыякава. Ну, можа, пабіцца за тое яшчэ можна, калі не кахаеш, проста ад пачуцьця справядлівасьці. А ўжо сваёй галавою наладзіць за каханае – гэта толькі ад каханьня. І яшчэ ад усьведамленьня таго, што яго крыўдзяць, тваё каханьне. Толькі і справы, усё вельмі проста. На словах. Але не ў жыцьці.

А Вам дзякуй на добрым слове. Дзякуй за любоў да мяне (ня ведаю ўжо, чым я яе заслужыў?), за добрыя словы (ня ведаю, чым я за іх аддзякую?), за веру (ня ведаю, чым я апраўдаю).

Але адно скажу Вам. Брыдка мне часам бывае і цяжка. Жыву як іншаземец сярод сваіх ланоў і пушчаў і часта шкадую, што лёс зрабіў мне падарунак такі, пусьціў у сьвет на гэтай зямлі (вы мяне разумееце: гэта ў хвіліны найбольшага болю, калі, здаецца, хаця галавою аб сьценкі біся – не дапаможа). Гляджу вакол – божа мой, такі край, такія сэрцы ў простых людзей, такія песьні, такая рыцарская мяккасьць і чысьціня і смеласьць. Народ горды, таленавіты, страсны. Толькі дзе ж тое ў большасьці паэтаў? Дзе іхня гордасьць, талент, страсьць? Дзе тое, аб чым казалі старажытныя: “належыць паміраць за адзіную літару *аз*”? І ў такі вось момант добра робіцца, калі ўспомніш, што ёсьць і іншыя, а сярод іх Вася¹ і Вы. Розныя людзі, розных лёсаў, розных усмешак, розных радкоў. Але галоўнае ўва ўсіх адно: любоў. А паколькі любоў – гэта і ёсьць бог, то каму якая справа, што нехта з нас верыць, нехта ня верыць, а нехта верыць падсьвядома. Браты ёсьць браты. І, паверце, усім гэтая любоў вялікая залічыцца. Усім.

Спадзяюся, што Івану Пятровічу цяперака лягчэй. Так хочацца, каб адпачыў, бо сапраўды замучылі мы яго тады... Скора, напэўна, убачымся, Іван Пятровіч, і ўсё, што тады не дарабілі, не дагаварылі – усё дагаворым.

Моцна Вас абдымаю.

Ваш Валодзя Караткевіч.

13 красавіка 1964 г., Чалябінск

¹ Васіль Быкаў, які тады жыў у Горадні.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Напэўна, Вы адкуль-ужо-адкуль, а з Чалябінска ліста ад мяне не чакалі. А між тым, я так доўга і ня мог пісаць, бо справы пагналі сюды. Думаў быў спачатку яшчэ з Мінска напісаць ліст, але так здарылася, што спачатку вымушаны быў ехаць у Вільню, а потым – сюды.

Справа ў тым, што ўрэшце, здаецца, дазволілі прыступіць да напісаньня рэжысёрскага сцэнарыя па майму “Сонцу”. Дабіліся гэтага людзі, што прыехалі на кінапленум у Мінск: М.І. Ром¹ і іншыя. Дальбог, столькі зрабілі, што самому было трохі нязручна. І, дзіўна, гарой стаялі, галоўным чынам, яўрэі. Што, здаецца, я для іх? А яны паставілі сябе ў сто разоў лепей, чым нашы браткі-беларусы, якім тут бы і ваяваць. Лепей, чым уся гэтая навалач, усе гэтыя Л. і Г., што сваю бяздарнасьць узводзяць у абсалют, а на ўсіх астатніх плююць. Ну вось, тут і пачалося. Рэжысёр мой выявіўся трохі лайдаком і большасьць работы захацеў перакласьці на мае плечы, хаця тут яму і карты ў рукі, і дапамагчы яму ў рэжысёрскай рабоце я аніяк не магу. Зноў палез з пераработкай. А мне раман пісаць трэба. Я зразумеў, што спакою ён мне ня дасць, і ўцёк.

Дарэчы, ён мне заявіў, што перапрацоўваць, нібыта, трэба таму, што ўсе ў кінаглаўку супраць сцэнарыя. І толькі потым, у Маскве, я даведаўся, што большасьць людзей – за, асабліва пасья таго, як чалавек, што кіруе гэтай справай, Куніцын, прачытаў сцэнарыі і ўхваліў яго, так што цяпер і іншыя могуць выяўляць сваю пр-рынцыповасьць. Нашто спатрэбілася рэжысёру гэтая несумленная гульня – я так і не зразумеў.

І вось я напісаў яму ўсё гэта. Сказаў, каб ён мяне не шукаў, каб працаваў без гультайства. А я вярнуся – выпраўлю тое, што ён ужо зрабіў, і дапамагу там, дзе ў яго *аніяк* не атрымліваецца. А напісаўшы, узяў ды ўцёк.

Спачатку паехаў у Вільню. Хадзіў па вулках, рыўся ў старых справах і кнігах. Праседзеў нават некалькі гадзін на Гедымінавай гары, назіраючы, як сядзе сонца ў канцы сакавіка, нешта каля дваццаць другога, дня страты. Блукаў па касьцёлах, штурхаўся па музях, чытаў “Шляхціца Завальню” Яна Баршчэўскага — незаконна забытага нашага талента, чорт ведае па якой прычыне выштурхнутага з літаратуры ў дваццатыя гады. І так дагэтуль і ня вернутага, хутчэй за ўсё таму, што кніга, выдадзеная 110 год назад, нават у Мінску ёсьць ня ў поўным выглядзе, а ў Вільні – адзін экзэмпляр. Вырашыў, што вось скончу і, бог дасць, выдам раман, а потым пастараюся павесьці бойку за рэабілітацыю. Сапраўдны дэмакрат, беларускі Гофман у сумесі з Гогалем. Чароўная казачнасьць і фантастыка, цвёрдае разуменьне сябе як беларуса, а зямлі сваёй – як Беларусі, аб чым сам ён паўсюль гаворыць. То ці не задоўга не аднаўляюць чалавека ў правах, ці не празьмерна мучаюць нас і пэцкаюць ягоную памяць. Такое ўжо сьвінства. Чалавек напісаў некалі верш, у якім паказаў рабунак мужыкамі маэнтка пры Напалеоне. І вось дэмакрата выставілі чорт ведае чым... Дзяржавін для “піітическаго восторга” папрасіў, каб павесілі некалькіх пугачоўцаў – яго вывучаюць у школе. Грыбаедаў называў горцаў Каўказа самымі апошнімі мянушкамі і апраўдваў нашэсьце – ён геній. А тут – верш... Хопіць ужо. Нельга, відаць, паступацца і залатніком свайго.

Потым я паехаў у Чалябінск, і тут ужо скора тры тыдні, як сяджу і працую гадзін па дзесяць у дзень. Напісаў вельмі многа, трэба напісаць яшчэ больш. Сёньня ледзь-ледзь выбраў хвіліну, каб урэшце напісаць Вам аб сваім жыцьці. Не крыўдуйце, дарагія мае, што часам цягну з адказам. Самі разумеце, каб ня справа – я ніколі не дазволіў бы сабе гэтага. Ды і справа ледзь ня самая важлівая, якую я за свае трыццаць тры гады рабіў. Трэба мне скончыць. А там ужо будзе гады два-тры больш-

¹ Міхаіл Ром – расейскі кінарэжысёр, прафесар Усесаюзнага інстытута кінамаграфіі.

менш спакойных. Ёсць у мяне на зборнік вершаў і на зборнік – апавяданняў. То вось складу дзве кніжкі ды буду ездзіць паўсюль, ды новыя вершы пісаць, ды бяз сьпеху збіраць матар’ялы на другі раман, на наступныя трыццаць год беларускай гісторыі. Ужо і назва ёсць – “Візантыя маўчыць”. А адным з галоўных герояў будзе Яўхім Грынявіцкі, што, памятаючы гісторыю паўстання, кінуў бомбу ў цара. Паглядзім, што з гэтага атрымаецца. Можа яшчэ і з “Каласамі” нічога ня будзе.

Буду ў Мінску, відаць, пасяля 21-га красавіка. Пасяджу дзён дзесяць, уладкую ўсе справы. Можа, удасца аповесць праштурхнуць у “Маладосць”, то забяспечуся да канца рамана. А там паеду, пэўна, у Рагачоў ды зноў месяцы з два нікуды ня буду вылазіць.

Забыў Вам перад ад’ездам даслаць кнігі, якія купіў для Вас. То ўжо з Мінска дашлю.

Маці таксама тут. Дачакаемся, пакуль прыедзе муж сястры – і на радзіму. Маці дасылае Вам прывет самы сардэчны і цёплы і просіць прабачэння, што не адказала на ліст. Тут работы даволі многа, то яна адкажа ўжо з дому.

А як у Вас? Як жыцьцё? Як працуе і што робіць Іван Пятровіч? Ці пішаце Вы? Ці ўзяліся за вялікую справу? Пішыце, дарагая Ларыса Антонаўна. Гэта вельмі патрэбна і Вам, каб прайсці зноў пуцявінамі, і нам, і ўсім добрым людзям, харошым сябрам.

Мілая Ларыса Антонаўна! Шчырае, вялікае Вам дзякуй за цудоўныя вершы. І за “Сутоньне”, і за такія харошы і такія добрыя для мяне “Падае сьнег”. Ён прыйшоў якраз у вельмі цяжкую для мяне хвіліну і моцна падтрымаў, прымусіў хоць troхі паверыць, што ёсць людзі, якія ня вельмі нізкай думкі пра мяне.

Зрабіў ужо шмат. Зараз герой мой ужо дарослы і разумны мужчына. Нават у сустрэчы з Шаўчэнкам сім-тым дапамог яму. А з ім разам разумнею і я, калі гэта толькі магчыма: такому дурню ды паразумнець. Пішыце. Жадаю Вашаму добраму дому сьветлых дзён.

Ваш Уладзімір Караткевіч.

Найлепшы з усіх пацалункаў зямных той, якім нас цалуе Муза.

19 ліпеня 1964 г.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Пішу Вам ліст з дарогі, спыніўшыся разам з экспедыцыяй на пару дзён у Рагачове. Скарыстаўся магчымасцю на якую гадзіну адкінуць усе іншыя справы і адказаць. Ня ведаю, дзе буду заўтра, праз дзесяць дзён і праз месяц. Чакаюць мяне два месяцы на колах, так што пішыце лепей за ўсё на Мінск, а можа, і на Рагачоў. У Мінск я рана ці позна траплю, у Рагачоў думаю яшчэ заехаць і troхі адпачыць, а можа, мне і перашлюць ліста. Так што пішыце і не крыўдуйце, што, магчыма, я не адразу адкажу.

Напэўна, пісаў ужо Вам аб апошняй працы. Ездзім на “казьле” з аператарам Анатолям Забалоцкім і здымаем на плёнку розныя расьлінныя дзівосы. Былі на Наваградчыне (Валеўка, Сьвіцязь, Міцкевічаў дуб у Варончы, альтанка Марылі ў Туганавічах, аляя Храбтовіча пад Шчорсамі, дуб Гражыны ў Шчорсах, таполя Напалеона па дарозе з Любчы на Наваградак, дубы ў Белавежы).

Фільм умоўна завецца “Дрэвы, манументы нашы...”, што дае намёк на словы Адама¹ “джэвы, помнікі нашэ, іле кожен рок вас пожэра...” Будзе ў ім дзве часткі паэтыкі і філасофіі наконт дрэў і іх схожасьці з людзьмі. Мяркую, павінна атрымацца цікава, тым больш, што аператар – выключны.

Ездзілі потым на Ушачы — Полацак, на азёры ды на лясы. А зусім нядаўна

¹ Адам Міцкевіч.

пачалі новы рэйд: Бабруйск – Мазыр – Лельчыцы – Данілевічы, у палескую глуш. Здымалі цар-дуб, або яшчэ “дуб Крывашапкі”, гэткае маленькае, усяго метраў на сорок, сімпатычнае дрэўца. Зусім маладзенькае, прыблізна год на тысячу з беларускім “гакам”. Толькі трошачкі яно старэйшае за Маскву, Берлін, Нью-Ёрк, Рыгу, Францыю як дзяржаву, Расію як дзяржаву... Словам, лухта.

У Данілевічах, ля якіх расьце гэты зялёны дубочак, былі якраз на Пятра і Паўла. Тамтэйшыя казакі-палешукі так напетрапаўліліся, што глядзець было любя.

Не зважаючы на дары Вакха, якіх кожны хлебтануў аж трохі зашмат, — было сапраўды прыемна. Былі ўсе людзі ў дзедаўскіх, літаральна музейных строях: вышываныя (жывога месца няма) кужэльныя сарочкі, шнуроўкі-кабаты, клятчатая ці проста чыпаватая, у розныя колеры, андаракі і спадніцы з хвандамі. Мужыкі ў вышываных кашулях. Песьні свае.

Упершыню бачыў усё гэта так сучэльна, без выняткаў. А ў хатах і посьцілкі, і рушнікі, і ўсё, што Вам толькі будзе пажадана. Нават блохі ў адрыве – і тыя свае.

Сапраўды, было вельмі прыемна. Тым больш, што гэта не аперэтакныя пейзажы, а – *заўсёды так*.

Зьнікае, аднак, і гэта. Нястрымна. Не хачу я, Ларыса Антонаўна, абражаць Вашу веру; ведаю, што яна Вам – неабходная; нікога ў сваю веру (то бок праўда чалавечых пачуццяў, думак, любові) не збіраўся перавёртваць (у кожнага яна свая, вера), але падумайце, ці можна ўсхваляць вышэйшую істоту, калі яна ёсьць, за тое, што рабілі, робяць і будуць рабіць з намі, ёлупамі сьвятымі ды божымі. Не магу я такому верыць і ня буду ніколі. Дазваляеш такое з харошымі сьвятымі па пакутах, дабрыні і працавітасьці людзьмі – не спадзяваючыся нінавошта, акрамя пагарды з боку тых адзінак, якія сярод гэтага народа ня хочуць быць проста авечкамі. Вось Вам і маё credo. А калі я ўсё ж-такі траплю ў пекла – спадзяюся, Вы за мяне памоліцеся, калі мы да таго часу яшчэ раз не пасварымся.

Дарэмна Вы гэта зрабілі з папярэднім Вашым лістом. Дагэтуль мне гэта цяжка – ну ды бог з Вамі. Я – чалавек дарослы, сам за свае ўчынкi адказваю. Сустрэнемся калі-небудзь – раскажу Вам сёе-тое, каб Вы ня ўздумалі ніколі больш паўтараць такі недарэчны ўчынак. І потым, гэта ж дрэнна зразуметая дастаеўшчына, “самому пострадаць за всех”. Сябры ёсьць сябры.

І потым, Вы ў сім-тым казалі няпраўду. Вы ня проста “адганялі сяброў і мяне”. Вы на самай справе трохі думалі пра мяне дрэннае. Гэта адчувалася. Я ж не глухі сэрцам.

Ну, до. А то я ўжо нешта сёння разбурчэўся, як старая цёшча, “чапяла гэтка, ці ведаеце вы ўжо?”.

Паколькі я павінен яшчэ езьдзіць “па дрэвах” у канцы лета, а потым восеньню, калі яны з жоўтай лістотай і зусім без яе – маці ў Кіеве ў сваякоў. Ліста Вашага я ёй даслаў. Пэўна, яна адкажа, хаця ня ведаю, ці разьбярэ асобныя словы (звычайна, я – ужо звыклы – перакладаю ёй два-тры нечыгэльныя месцы). Але гэта нічога. Яна Вас любіць, так што ўсё добра зразумее сям-там нават бяз слоў.

Дык значыць, усё па-ранейшаму? Ну вось і добра.

Даў у “Польмя” толькі першую палову “Каласоў”. Так, магчыма, менш скароцяць. “Маладосьць”, здаецца, з верасьнёўскага нумара пачне друкаваць у трох нумарах “Дзікае паляваньне караля Стаха”. Таксама нічога сабе. Хаця некаторыя месцы і пэнкнулі.

Шкада, што ня здолею пакуль прыехаць да Вас, убачыць усіх, патрымаць за лапэты Міхаську¹. Гэтыя два гады нягод зрабілі так, што мушу шалёна працаваць, каб выдраць хвост з пасткі. А І(ван) П(ятровіч) дарэмна казаў так Юрку².

¹ Міхаська – унук Л. Геніюш.

² Юрка Геніюш – сын паэткі, жыві з сям’ёй у Беластоку.

Дальбог. Мяркуючы па тым, што Вы распавялі мне – ён выключны. Думаю, мы сустрэнемся з ім яшчэ. А да Вас я таксама прыеду, крыху пазьней.

Ну вось і ўсё. Хлопцы цягнуць здымаць кісьцянеўскія дрэвы, і ліст дапісаны. Цалую Вас усіх – Уладзімір.

15 верасня 1964 г., Рагачоў.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Як Вы ведаеце, усё лета матляўся па розных мясьцінах, здымаючы старыя дрэвы. Паездка мая зацягнулася, і я ня трапіў у Мінск на большы тэрмін, чым можна было меркаваць. Урэшце асеў у Рагачове і толькі быў сабраўся даслаць Вам пазачарговы ліст, як выклікаў мяне ў Мінск аператар Толік Забалоцкі: нешта не ладзілася ў яго з мантажом. Прыязджаю, а мне падносяць прыемны сюрпрыз: аператара выклікаюць у Кішынеў, паказваць там ягоную карціну “Цераз могілкі”. Я, самешне, толькі рукамі разьвёў. Любата! Сьцягнуць чалавека з месца, выклікаць, а самоу паехаць. Забалоцкаму таксама непрыемна: едзе, кажа, са мной. Грошай, кажу, няма. За гэта, кажа, не непакойся. Я падумаў-падумаў. Ня ўсё ж я — сябрам. Трэба часам, каб і яны — мне. Ды ўзяў і паляцеў зь ім самалётам у Малдавію. І не шкадую. Чароўныя прадгор’і, вінаграднікі, кранутыя першымі мазкамі восені, белья хаты з чарапянымі дахамі, зьвезеныя з дарог на могілкі крыжы самай незвычайнай народнай работы. Прабылі там з аператарам тры дні. “Могілки” нашы спадабаліся. “Беларусьфільм” хвалілі, магчыма, нават, і занадта. Але ў сім-тым мелі рацыю. Вайна, сапраўды, ледзь ня ў першым беларускім фільме паказана з набліжэньнем да арыгіналу. І, галоўнае, ёсьць некаторае пранікненьне ў сам вобраз Беларусі. Дзіўна, бо акторы пераважна з боку. Думаецца мне, гэта зрабіў аператар. Сам ён алтаец, з Абакана, але дзяды ягоныя былі высланы з Беларусі пасья Каліноўшчыны. І магчыма, падсвядомая памяць і яшчэ сьвежае вока, якое адразу хапае ўсё адметнае і незвычайнае, і дапамагалі яму зрабіць гэта. Фільм збольшага добры, хаця і жорсткі. Кінутая зямля, разораная ўсімі, каму ня лень, разьбітыя капліцы, зьявечаныя расьпяціцы на раздарожжах і, уласна кажучы, супраць вялікай машыны — шчанюк-хлопчынка, атручаны нянавісьцю (урэшце – законнай), але яшчэ і рознай лухтою, ды стары чалавек, ды сухотнік механік, ды ягоны юродзівы сухарукі сын. Вось і ўсё. І, тым ня менш, ясна: такія маглі. Без усялякіх там загадаў, якія часта толькі перашкаджалі. І ня менш ясна другое: якія людзі гінулі без усялякай надзеі на лепшае! Для тых, хто думае, — горды, але і надзвычай сумны фільм. Ёсьць і лухта, але галоўнае ня ў гэтым.

Ну, аб гэтым досьць. Вярнуўшыся ў Мінск, атрымаў Вашага ліста, а адказваю ўжо з Рагачова, пасья таго, як у Мінску папрацаваў з Анатолам над “дубамі”.

Пасхаў сюды з намерам пасядзець хаця месяц спакойна і папрацаваць. Ды, відаць, нічога з гэтага не атрымаецца.

Застудзіўся трохі на паляваньні. Лазіў за вадзяной курачкай (спан’ель, сукін сын, з сухога не падае, мазгоў не хапае, каб скеміць, што сухое – астравок пасярэдзіне Дняпровага старыка). Але гэта лухта, бо даводзілася ў жыці і ледзяной вады пакаштаваць. Горш другое. Гадзінай пазьней пачалася страшэнная навальніца. Я пасьпеў схавацца ў дашчаным доміку вартаўніка ля быдлячага загону. Узрадаваўся, што сухі. Маланкі білі вакол так, што сядзеў, бы ў шатры. І ліло, ліло, ліло: навальніца ішла без перапынку. Зразумеў, што не перасяджу і пайшоў пад дажджом чатыры кіламетры да чаўна, а пасья чаўном гадзіну дадому. Змокнуў, вядома, але добра зрабіў, што пайшоў. Бо зліва перайшла ў арабінавую ноч, такую, якую мне рэдка даводзілася бачыць. Маланкі аж ліловыя, штохвілінна па дзесяць.

Ну і, словам, трэці дзень нешта круціць, і галава – як біч на цапільні. А я амаль ніколі не хварэю і, як кожнаму такому, мне звычайная нежыць цяжэйшая, чым

іншаму двухбаковае запаленне лёгкіх. Настрой дрэнны, так бы на ўсіх і гыркаў, усё (і ў тым ліку Рагачоў) абрыдла. І, галоўнае, не працуецца, хоць ты галаву аб стол разьбі. З дзядзькам палаюся.

Калі яшчэ дзень ня пройдзе – паеду адсюль у Мінск і распачну там звычайны, асеньне-зімовы сезон работы. Буду працаваць са злосьці, як вол. Са злосьці, бо і яшчэ адно лета цягнуў лямку неабавязковых спраў замест таго, каб сядзець з пачатку чэрвеня на адным месцы, кожны дзень рэгулярна шэсьць гадзін працаваць, а астатні час загараць, лавіць рыбу, зьбіраць грыбы і ня думаць ні аб асфальце, ні аб студыі, ні аб газетах, ні аб зубаскальстве ў рэдакцыях.

І рыбу я, вядома, лавіў, і ўсё. Але так мала гэтага было, што лета прамільгнула, як на кінаплёнцы.

Але гэта, відаць, ад стану. Грэх сказаць, паездзіў-такі. І ўсё ж нешта заста-лося недаробным, незавершаным, бы ў сьне, а вось ужо і восень, і дажджы, а потым – зіма.

Тут, у Рагачове, мая мама. Я ёй пераслаў Ваш ліст, і вось цяпер толькі, пры сустрэчы, перачытаў ёй яго, бо яна сёе-тое не зразумела. Цяпер яна едзе на пару дзён у Оршу і адтуль або з Мінска адкажа Вам вялікім лістом. Яна дзякуе Вам за запрашэньні і ад усяго сэрца шкадуе, што не магла гэтым летам зь іх скарыстацца. І я шкадую, за сябе. Таксама. Але нічога. Убачымся. Напішыце толькі, калі Вы паедзеце ў Польшчу, каб я ведаў, калі мне можна будзе выбрацца да Вас. Размяркую свае планы, выкраю некалькі дзён ды й махну.

Туліпаны маці Вам шукае. Цяпер вось у Оршы зойдзе да пары кветкароў і сьпытае ў іх. Бо, вядома, у прыватных гандляроў на рынку ніколі нічога такога ня купіш. Ім абы прадаць: “белыя, любка, белыя... і бэзавыя-бэзавыя”. А ў дзяржаў-ных таксама не заўсёды ёсьць. Я паспрабую яшчэ ў Мінску зайсьці ў Батанічны сад. Словам, як ёсьць, то будзе.

А як справы ў Вас? Як здароўе ўсіх? Як працуецца? Дзякуй Вам, Ларыса Антонаяна, за вершы. Чым я аддзякую за іх? Ня майстра я пісаць вершаваныя лісты. Вось, хіба, калі напішацца добры-добры верш... Але і яго нешта пакуль не магу напісаць. Усё забірае чортаў раман. Усе чыста сілы. І хто яго будзе чытаць, калі ў ім у канчатковым выглядзе будзе ня менш, як тры тысячы старонак на машынцы? А зараз час доўгіх кніг часова прайшоў: у людзей няма часу. Раман – чатырыста старонак і ніякіх гваздоў. Суцяшае мяне толькі тое, што іначай ня мог. Трэба было адной кнігай сказаць усё аб цэлай зямлі. Бо хто ведае, магчыма, болей і не пасьпею. Ніхто ня ведае, колькі ў яго ёсьць дзён, і я толькі цяпер пачынаю разумець гэта – кожную кнігу трэба пісаць так, нібы гэта твая лепшая і апошняя.

А вершы, сапраўды, цудоўныя. І яны *застаюцца*, я ў гэтым упэўнены. І ў нас будзе яшчэ адна дзівосная постаць, зусім непадобная на многіх, каго цяпер чытаюць.

З верасьня мне, здаецца, будзе трохі лягчэй. Пасьля двух год маўчаньня трохі загавару. У нумары дзявятым “Малодосьці” пачнецца друкаваньне “Дзікага паляваньня караля Стаха”. Яны расьцягнулі яго на чатыры нумары, і я гэтым задаволены, бо некалькі месяцаў можна будзе ня думаць аб заробках і пісаць, і яшчэ аддам частку даўгоў. У верасьні ж “Беларусь” друкуе апавяданьне “Сіняя-сіняя...”, бадай першае, што мне падабаецца. А сюжэт, як памятаеце, падказалі мне Вы. Ва ўсялякім разе – зерне сюжэта.

У “Полымі” з першай кнігай рамана яшчэ ня справіліся. Але Пташнікаў казаў, што ў наступным годзе будуць даваць. Праўда, памеры занадта вялікія для часо-піса, і давядзецца скарачаць на трэць. Добра. Проста некаторыя разьдзелы пера-кажу ў двух-трох радках, пецітам, а самае важлівае пакіну.

Ну вось і ўсе мае справы. Буду канчаць ліст. Жадаю ўсяго самага-самага най-лепшага.

Ваш Уладзімір Караткевіч.

13 лютага 1965 г., Каралішчавічы.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Урэшце я трохі адбіўся ад спраў, якія насядалі з усіх бакоў, і магу напісаць Вам пару слоў. Кінуў у Мінску ўсе штодзённыя справы, якія аніяк не пераробіш, уцёк у Каралішчавічы і тут засеў. Зняў з машынкi чатыры экзэмпляры рамана (першая палова) і вычытаў іх – $750 \times 4 = 3000$ старонак. Скараціў для “Польмя” 1500 старонак, напалову. Вычытаў для выдавецтва чатыры экзэмпляры. Ды яшчэ давядзецца другую палову здымаць з машынкi і вычытваць. А прамой сваёй работы амаль нічога не зрабіў – хіба што артыкул аб Скарыне для ВОКСа ды яшчэ рознай драбязы. Так вось і праходзяць дні і месяцы – што ж, таксама справа.

Ды сумленне заела, тым больш, што маці даведалася з ліста, што так дрэнна здарылася з Вашай, Ларыса Антонаўна, рукой. Дзякуй богу, што ўсё гэта ўжо, як кажуць, мінула, і Вы зноў адчуваеце сябе нармальна.

Сяджу вось, пішу, а за вокнамі ў лесе з ялінамі робіцца дзіўнае. Шмат дзён былі вялікія сьнегапады – і ціха. А сёння мароз нібы зусім памёр, вялізныя падушкі на дрэвах пачалі падтайваць, ды яшчэ ўзьняўся вецер, ходзіць па вершалінах, шуміць. І вось пачаўся сьнегапад. Падушкамі. Пластамі. Камякамі. Увесь час. Нібыта тысячы вавёрак ходзяць па гальлі.

Вавёркi то ёсьць. Сёння наш сабака Дазор засьпеў адну пад самым маім акном. Тая стаілася, а ён кідаўся на дрэва, грыз ствол і брахаў цэлую гадзіну. Але нават калі яны ёсьць – не адрозніш, дзе вавёрка прайшла, а дзе вецер скінуў сьнег.

Як там у Вас? Што новага чуваць? Ці баліць яшчэ рука? Ці дапамагаюць Івану Пятровічу суседзі? Ці нешта новае напісалі? Усё ж даслалі б Вы мне пару вершаў з тых, што нейтральныя, ды недзе б я іх уладкаваў. Самі разумееце, часам трэба падаваць голас – маўляў, жывем.

Часта ўспамінаю апошняе маё наведваньне. Добра было. Ехаў я ад Вас. Ноч. Рэдкія агеньчыкі хутароў. Да сьлёз раптам стала балюча ў ідыёцкім гэтым аўтобусе сярод ночы, сярод гэтага зімняга сіроцтва. Няхай яго чорт на той лёс, што судзіў мне нарадзіцца тут і любіць гэтую зямлю.

Ня ведаю, ці прыедзем мы на дзень нараджэньня. Калі не, то загадзя віншую дарагога Івана Пятровіча і жадаю яму пражыць яшчэ сто год, быць здравым, дачакацца вялікай радасьці і шчасьця. Калі ж на дзень нараджэньня не прыедзем (мяне могуць накіраваць у Маскву па справах), то ўжо на Вялікдзень, ці абое, ці я адзін, пастараемся быць.

А за вокнамі сьнег і сьнег, і надвор’е такое соннае ад шуму, што галава дурэе і, відаць, давядзецца адкласьці пісаньне лістоў да вечара, калі ўвогуле працуецца лягчэй. Вось толькі Вам напішу... Вядома, лек тут просты: стаць на лыжы. Ды тэмпература — 0. Ды бог з ёй, усё ж паспрабую. А калі ўжо не атрымаецца, то тады проста пехатою прайдуся.

Жыцьцё тут плыве манатонна. Каб не чарная работа, каб пісаць – было б весела. А так – суцэльная лухта, хаця і патрэбная, бо такія хвасты нецікавай работы цягнуліся за мной, што цяпер аж на сэрцы лягчэй стала, калі іх дабіваю.

На гэтым, відаць, скончу. Прабачце, што пасля такога доўгага маўчаньня так мала пішу, але проста нічога ў маім каралішчавіцкім жыцьці, пакуль тое, не адбываецца. Вось напішаце – завяжам узаемную размову, а, магчыма, і спрэчку, то тут ужо зусім іншая справа пойдзе. Пішыце мне. Бывайце шчаслівыя.

Ваш Уладзімір.

3 красавіка 1965 г.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Пішу Вам некалькі слоў і загадзя прашу прабачэньня, што няладна ў нас ат-

рымалася з днём нараджэння Івана Пятровіча. Але спачатку праца, а потым іншыя справы выбілі мяне з каляіны. І вось цяпер адвёз маці да сястры сюды ў Чалябінск ды й сам вырашыў пасядзець тут трохі, папрацаваць. У Мінску часам амаль немагчыма. Выклікаюць туды, выклікаюць сюды, цягнуць у трэцяе месца, завальваюцца сябры і знаёмыя. Так гэта ўсё абрыдае – вочы б ня бачылі. І вось я аж узрадаваўся цішыні. Сяджу і працую. Наўрад ці Вы пасьпееце адказаць мне сюды (адрас: *Чалябінск 15, дом 16, кв. 4, Кучкоўскай (для мяне)* – вуліцы няма), ды й ня варта Вам так сьпяшацца. У Мінску буду 26-га, тады напішу яшчэ, а там, бліжэй да вясны, магчыма і заеду.

Пішу тут гістарычную аповесьць (пачатак XVI стагоддзя) – “Хрыстос прыязміліся ў Гародні”. Ня думайце па назьве, што сабраўся блюзьнерыць. Я хаця і ня веру, але далёкі ад зубаскальства. Проста сумная гісторыя аб тым, як з веры робяць золата, як імем веры (ня толькі ў багоў) шматуюць на кавалкі гонар маленькага чалавека і вялікага народу, як усё можна перавярнуць на сваю карысьць, калі гэтага патрабуе і без таго поўная каліта. Ну і аб фанатызме, даногах, вядзьмарскіх працэсах і паляваньнях на ведзьмаў. Узяўся за гэта нечакана і спадзяюся скоро скончыць, а там узяцца за заканчэньне «Каласоў».

А грунт сюжэту — у “Кроніцы Беларусі” Мацея Стрыйкоўскага:

“... і на пачатку панаваня того Жыкгімонта Першого был нейкий... который з лёгкости якой умыслил, або рачей з распочы і імя і зверхность Хріста господа себе пріпісал і прівлащал».

Вось, значыцца, якія ў мяне справы. Як у Вас справы з рукой і ўвогуле здароўе? Што Іван Пятровіч і работа ягоная? Што робіце і ці пішаце?

Ну яго да шыцікаў, прыезд у школу. Прыеду я лепей адзін ці з Прашковічам¹ да Вас і проста так. А калі ўжо трэба выступіць, то там і дамовімся. Бо з гэтымі тыпамі кашы проста так ня зварыш.

Ларыса Антонаўна, я ведаю, вельмі Вам балюча за Юрася. Але трэба ўзяць сябе ў рукі, каб потым узяць і яго. Думаю, гэта ад ягонай, няхай сабе і адноснай, маладосьці. Прыйдзе час – пасур’ёзьнее. Жыць бы Вам хаця непадалёку адзін ад аднаго. І няўжо нічога нельга зрабіць для дзіцяці? Ня ведаю, што тут можна зрабіць, як дапамагчы, калі чалавек, пакуль тое, ня хоча дапамагаць самому сабе?! Верце толькі ў адно: усё абыдзецца. А Юрку, магчыма, трэ было б угаварыць (магчыма, Івану Пятровічу), каб паспрабаваў узяць сябе ў рукі, ці падлячыцца.

Ведаю, ня мне даваць парады, асабліва з той маёй рэпутацыяй у Вашых вачах, аб якой паклапаціліся нашы агульныя сябры. «Паклапаціліся» таму, што я – хачу п’ю, а хачу – і ня п’ю месяцамі («я свою п’ю, а не кров людскую» – як казаў Шаўчэнка), ды й п’яны нават ня выляяўся ні разу пры жанчынах. Але ўсё ж Вы паслухайце мяне. Паспрабуйце пагаварыць з сынам вельмі сур’ёзна. І ня скаргамі з дакурамі, а як сябра... А Данусі², калі прывядзе лёс убачыцца, скажыце, што каб я быў такі, як яна думае, то... Ды, словам, ладна: праца мая гаворыць за мяне.

Калі прыеду – прывязу штосьці новае. А пакуль моцна Вас усіх цалую і цісну руку і жадаю самага-самага лепшага.

Ваш Уладзімір.

17 ліпеня 1965 г., Рагачоў.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Перш за ўсё дазвольце папрасіць прабачэння за доўгае маўчаньне (работы,

¹ Мікола Прашковіч – літаратуразнаўца, супрацоўнік Інстытута літаратуры Акадэміі навук Беларусі.

² Данута Бічэль.

халера на яе, было зашмат: другі варыянт сцэнара пра ілжэ-Хрыста (1519 г.), артыкулы і іншая дробязь, карэктура палымянская «Каласоў», падрыхтоўка рамана ў выдавецтве) і яшчэ за тое, што не прыехалі. Справа ў тым, што да 28-га мы аніяк не маглі. А тут яшчэ трэба было ўладкаваць маці на лекаваньне (чысла 30-га яе чакаў у Кіеве лекар), а мне трэба было сустрэцца латышкага сябра, што быў з дэлегацыяй. Словам, не атрымалася. І гэтым летам наўрад ці атрымаецца. Не паспеў скончыць вельмі тэрміновай работы, як учора пазваніў Генадзь Кляўко і сказаў, што яго, мяне і Рыгора Барадуліна забіраюць на жнівень і верасень у вайскоўцы, на Ціхаакіянскі флот, на перападрыхтоўку. Абалванімся – і пайшлі. Заўтра еду ў Мінск, а там праз пару дзён ляцім ва Ўладзівастан.

Мне і сумна, што на пачатку жніўня не паспеў заехаць і што самы ўлюбёны мой час на Беларусі пройдзе без мяне, і ў той жа час трохі нават радасна. Новыя месцы, акіяны, які ўбачу ўпершыню ў жыцці, караблі, на якія нас дашлюць. Магчыма, Курыльскія астравы або Камчатка зь іхнімі вулканама і пагрознымі берагамі. Сам бы і яшчэ сто год не сабраўся туды зьезьдзіць. Да таго ж, муштры, якую я ненавіджу, ня будзе, а будзе праца ў газеце, праца карэспандэнцкая.

Вярнуся – давяду да ладу рамана, падрыхтую яго да асобнага выданьня (калі яно будзе, а то з маім шчасьцем я ўсё баюся: не сурочыць бы), а там можна будзе падумаць і аб тым, каб завітаць да Вас.

Не крыўдуйце, дарагія, мы яшчэ не адзін раз сустрэнемся з Вамі.

І яшчэ шкадую, што ня будзе мяне тут залатой восеньню, падчас паляваньня. Паплавы бязмежныя, рудаватыя, бо атаву пакасілі, над галавою неба без хмурынкi, паветра такое празрыстае – за дзесяць вёрст кожную былку відаць. А ты ідзеш са стрэльбай, а сабака перад табой гойсае, а ты ўвесь час у напружанні: чакаеш, што вось вырвецца з лацовага куста нехта, або прарэжа сінь краншнэп. Нічога ня ведаю лепей. Ну, можа там нехта зводзіць на нейкае небывалае паляваньне – тады і ўсё будзе добра.

Шкада, што Вы чыталі «Каласы». Зьнявечаныя яны ў часопісе, скарачаныя амаль напалову. І калі яны ўсё ж пакідаюць нейкае ўражаньне, то ня «дзякуючы», а «насперак». Усё скарачана: і манастыр, і 1-ая сустрэча з Кастусём, і многае-многае.

Пішыце на Мінск, калі будзе час, а магчыма, я напішу і з Усходу. Не абяцаю напэўна, бо часу там, вядома, людзям не даюць многа.

Данусі перадайце мае прывітаньні і пажаданьні самым лепшым, самым сьветлым. Так вось яно і ідзе ў жыцці, што рэдка сонца блісьне. Разумею я яе становішча і вельмі спачуваю, але не магу зразумець залежнасьці. Нікому ў жыцці ня даў бы кіраваць сабою і сваёй перапiскай, ды й жонцы даў бы поўную свабоду ў гэтым сэнсе (гэтага Вы, вядома, ёй не пішыце): давер за давер. О божа мой, божа, як гэта ўсё яшчэ ў нас, беларусаў, цяжка! Народ, створаны для будучыні, па словах Смоліча, і вась – на табе.

А я часта ўспамінаю Данцю і Каложу, і Нёман. І геранію «Хрыста» стараўся зрабіць трохі падобнай да яе. Ці ёсьць ужо нашчадак? Калі ёсьць — напішыце і ад мяне, што няхай кожны крок гэтай «Лады або Сьветавіда» будзе бласлаўлены. Пісаць ня буду – нашто лішне пасяляць звады, хай сабе і неабгрунтаваныя.

А «гаспадароў» пашліце Вы да д'ябла. Мы – гаспадары, а тым больш самім сабе.

Дзякуй Вам вялікае за веру ў мае сыціплыя сілы, і за Вашу любоў, часьцей за ўсё незаслужаную мною.

Л.А., мне нязручна першаму пісаць Юрку. Проста таму, што хлопцу (як я думаю) дзеля гэтага будзе няёмка і атрымаецца, што *Вы* мне пісалі пра гэта. Зручней нам з ім будзе, калі ён напіша, а я адкажу вялікім лістом, ці ня так?.. Вось скончу падрыхтоўку 1-ай кнігі, аповесьць аб Хрысьце-Братчыку, а там сяду канчаць «Каласы».

Вершы Вашы – дзіва. І яны застануцца. Бо ў іх сапраўдныя боль і любоў.
Пішыце далей, родная. І дасылайце. Будзе ў парадку.
Цалую Вас усіх – Ваш Уладзімір.

24 жніўня 1965 г., Уладзівасток.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Магчыма, Вы ўжо і адказалі ў Мінск на мой папярэдні да Вас ліст. Але маці была ў Кіеве, зараз у Оршы, а я – аж унь куды мяне занесла, на Прымор’е, ва Ўладзівасток. Ужо тры тыдні тут, днямі еду па краі, а ў канцы верасня буду зьбірацца дадому, у Мінск. Так што і ня ведаю, ці варта будзе Вам пісаць сюды. Тыдзень ліст будзе ісьці да Зэльвы, тыдзень – назад, пакуль Вы зьбярэцеся напісаць, — глядзіце, словам. Мой тутэйшы адрас: *Владивосток—9, до востребования, мне.*

Працуем мы тут у рэдакцыі «Баявой вахты», газеты флоту, дапамагам ім нічога не рабіць. За тры тыдні праверыў пару матар’ялаў, надрукаваў верш ды напісаў артыкул, нарыс аб адным тут падводніку (не ў чэшскім, вядома, сэнсе гэтага слова, а ў рускім).

А для сябе зрабіў шмат. Пераправіў раман у адпаведнасьці з заўвагамі Лужаніна (у большасьці месцаў, там, дзе разумеў ягоную рацыю *для іншых*), напісаў трэці варыянт сцэнара.

Заўтра ўсё гэта дашлю авіяпоштай у Мінск. Хай там разьбіраюцца. Пакуль прыеду – глядзіш, сёе-тое і вырашыцца.

Ларыса Антонаўна, даражэнькая, які ж гэта ў Вас быў настрой такі страшны?! Ня трэба гэтага. Спадзяюся, ён ужо мінуў, а калі не – вельмі балюча.

Разумею цяжкасьць усяго перажытага і тое, што жыцьцё біла і б’е, ды яшчэ і не шкадуючы. Але Вас я ў тым лісьце не пазнаў. Пагана ўсім, хто вышэй за ўсё цэніць самастойнасьць думкі і сваю, асобную сьцяжыну. У розных маштабах пагана, але ўсім. Але ж Вы больш за іншых так званых мужчын білі сваю сьцежку і з самага пачатку ведалі, што гэта такое і чаго можна чакаць.

Ну, добра Рыгору Барадуліну. У яго іншай дарогі няма. Як нарадзіўся на вёсцы ў адной мове, так і памрэ. Бо іначай проста ня можа, фізічна няздольны. А Вы з тым жа посьпехам маглі пісаць па-польску: *gente albarutenus, natione polonus*¹, мелі б і посьпех і, можа, любоў. А я мог бы з куды большым посьпехам у жыцьці, з грашымі і славай, пісаць па-руску, або, падвучыўшыся трошкі, таксама па-польску. Мы маглі б гэта зрабіць, мелі б зараз стотысячныя тыражы, дачы, рознае там лаўрэатства, дзяржаўныя (ці якія там у Польшчы?) прэміі. Але мы гэтага не зрабілі. Мы сьвядома пайшлі на больш цяжкі шлях. Мы ведалі. І таму – ня трэба.

Скажу толькі: нават проста дзеля таго, каб быць беларускім пісьменьнікам, патрэбна мужнасьць. То, будзьце ласкавыя, заўсёды памятайце пра тую мужнасьць. І прабачце, дарагая, прабачце мне.

Восеньню, магчыма, убачымся.

Я таксама нешта не магу болей пісаць. Пасья, у другім лісьце, напішу аб Уладзівастоку, аб краі, калі гэта цікавіць. Днямі паеду па розных тут мясцінах, а пазьней, у верасні, пастараюся схадзіць некуды на Камчатку ці на Сахалін. Трэба бачыць і гэта.

Ну вось усё. Цалую Вас. Ці паехаў І.П. у Маскву?

Ваш сябра Уладзімір.

14 верасня 1965 г., Уладзівасток.

Дарагія мае Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

¹ Родам беларус, нацыянальнасьцю паляк (з лац.).

Вось сёння пасья доўгага перарыву прыйшоў з работы (тыдні два не хадзіў) і сеў за лісты, якіх набралася процьма. Напісаў ужо восем і вось пішу дзвяты. Я заўсёды пад канец тья пішу, якія хочацца ня так сабе, не скарачаючы, а думаючы пісаць, гаварыць з чалавекам, якому пішаш, а не «жывы-здаровы».

Як шкада, што не было мяне ў Мінску. Жылі б у маёй хаце, я б перайшоў куды, у мяне такіх месцаў сто. Склікаў бы ўсіх сапраўдных сяброў, Міколу¹, Арсена². А на Мінск злаваць ня трэба. Ведаю, што цяжка, але гэта ўсё адно, што чэxu злаваць на прыгожы, маленькі, чысьценькі Канстанц. Ня ён вінен, што Гусу³ ў ім давлялося кепска. Іншыя людзі, абставіны – іншыя і адносіны.

Арсен — малайчына. Ён дзівосна харошы чалавек. І я рад, што мы сышліся ў поглядах і на яго.

Радуюся, што і на душы ў Вас спакайней. Ня трэба так, як было, дарагая.

А адносіны сьвінскія да нас многіх палякаў – рэч ня новая. Прызнацца, шмат у чым самі далі падставы. Малюскавасьцю.

А вось што з сэрцам – гэта ўжо горш. Сачыць за сабою трэба.

Пішу, а за вакном ноч і адбіткі агнёў у заліве. Толькі што вярнуліся з вялікага падарожжа. Ездзілі з аператарам тутэйшай студыі тэлебачанья. Шмат зьнялі. Пастараемся зьяпіць з адзьнятага фільм для Беларусі аб Прымор'і.

Былі ў Цецоха-прыстані. Скалы — як прасы і труны, вялікі страшны прыбой, прыліў, горы зеленаватай вады, плеці марской капусты.

Наведалі шмат мястэчак, гаварылі і з мясцовымі беларусамі, нашчадкамі перасяленцаў. Збольшага памятаюць, хто яны. На часопісы нашы — 2000 падпісчыкаў (г.зн. сем'яў).

Лазілі па скалах, пілі з крыніц, бачылі розную зьверыну і птушак, хадзілі па тайзе, па лясных пасеках, па баштанах, пераходзілі па бяровеньнях рэкі, бачылі матылёў з далонь. Хадзіў я па сьцежках, глядзеў на старажытныя гарадзішчы Бахайскага царства.

Усё дзівосна, прыгожа, велічна. І ўсё не сваё. Нават кветкі ня пахнуць. Нават матылі здаюцца хутчэй нараджэньнем фантазіі, чым нечым рэальным.

Рыгор і Генадзь перадаюць Вам прывітаньне. Рыгор любіць і помніць Вас. Яны зараз дрыхнуць, чэрці.

Перадавайце прывітаньне чорнаму гладыёлусу і шляхотнаму пану Гарзану.

Дзякуй яшчэ раз за ўсё тое добрае, што гаворыце мне. Няварты, але пастараюся хаця трохі заслужыць.

Думаю, што гэтай восеньню сустрэнемся.

Данусі некак напішыце, каб сын быў варты вялікага цэзкі, каб на ўвесь век быў шчасьлівы разам з усімі нашымі людзьмі, ды каб яна жыла-цвіла, каб талентам усё больш і больш вызначалася.

Цалую Вас абоіх – Ваш Уладзімір.

P.S. Пісаць сюды, можа, ужо і ня трэба. Чысла 25-га, у горшым выпадку, 30-га, пастараюся вырвацца. Хачу дамоў. Вельмі хачу.

4 лістапада 1965 г.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Урэшце сабраўся напісаць Вам ліст. Пішу з Рагачова, дзе буду сядзець чысла

¹ Мікола Прашковіч.

² Арсен Ліс.

³ Чэшскі мысьляр Ян Гус на царкоўным саборы ў Канстанцы быў абвешчаны ерэтыком і спалены на вогнішчы.

да 15-га гэтага месяца. Так што адказваць Вы ўжо будзеце мне на Мінск. Чаму з Рагачова? Таму што сьвяты цягнуцца два дні, а сяброў – сотня, ня менш. Ды калі кожны надумае выпіць са мною чарку, ды калі пакрыўдзіцца, што я яе з ім ня вып’ю, ды калі я не захачу яго пакрыўдзіць, а вырашу самаахвярна пакрыўдзіць сябе, ды калі ўлічыць, што чарка – 75 грам... Пачакайце, нескладаны матэматычны разлік... З літры 750 грамаў на дзень. Мнагавата нават для продка з XVI або XVII стагоддзя. А ўжо для слабога нашчадка зусім садухі. Зьбірай рэчы і кірайся да Абрама на піва... А тут дзядзька паклікаў.

Сяджу тут разам з мамай, і абое займаемся тым, што пішам лісты: маці ў сваім пакоі, я – у сваім. З раніцы быў дождж, і гэта сапсула нам з дзядзькам усё паляваньне. А васьмь цяпер узышло сонца, на дратах — нізкі кропель, дахі блішчаць, голыя дрэвы аж купаюцца ў промнях. Так добра было б зараз ісьці іржышчамі. Сонца, паветра вострае, на межах сухі палын, у лесе да ног ліпне лістота. Нічога, заўтра, пэўна, сходзім. І не заб’ем, вядома, нічога, ды й ня хочацца, але хадзіць – гэта дзіва.

Маці перадае Вам прывітаньні і найлепшыя пажаданьні.

Ну васьмь мы й вярнуліся з Усходу. У апошнія дні хадзілі з малым рыбацкім сейнерам, шкарлупінкай на васьмь чалавек экіпажу, на ловы ў мора. І лавілі. Ды яшчэ як. Цягнеш з мора сець. Спачатку ў ёй рэдкая рыба, вялізныя крабы з ключнямі даўжынёй і таўшчынёй у руку, васьміногі. А пасля над вадой зьяўляецца сіняя грона, выплывае, робіцца мехам (а памер ягоны – з пакой). Выцягнулі, распусьцілі дно, і лінуў паток. А пасля стаіш і сартуеш тую рыбу: камбалу да камбалы, мінтая да мінтая, марскога сабаку да марскога сабакі. Кідаеш краба на сьпіну, адцягваеш з жывата шчыток. Ёсьць ікра – значыць, самка, хапаеш яе за ключню — і ў мора. Тут ужо толькі ня сунь пальца ў клешчы, бо ціснуць яны з сілаю ў 80 атмасфер. Ну, а калі ікры няма – ты яго, галубочка, у асобны загон.

Перамазюкаліся, стаміліся, наглыталіся сьвежага паветра, нагайдала нас. Але затое ня елі чатыры разы на дзень, а жэрлі, ды яшчэ вечарам аднясем штук васьмь крабаў у кацельную, зварым, прыцягнем, гарачых, у кубрык і лупім іх так, што аж зубы скрогаюць і за вушамі пішчыць.

Ехалі з Усходу сем дзён. Выехалі – зелена было. Дарогаю бачылі і стракатую восень, і залатую восень, і сьнег. І зноў восень ва ўсіх градацыях, і зноў амаль нескранутую золатам беларускую зелень.

Паездкаю задаволены. Хачу паехаць туды яшчэ раз, толькі не ваеннаабавязаным, а на свой кошт і ні ад каго не залежаць. Вось тады ўжо і хадзіць буду па тайзе, і па скалах лазіць, і па моры плаваць — колькі хачу і куды хачу.

Дзякуй Вам, Ларыса Антонаўна, за верш, які перадаў мне М.¹ Сапраўдны верш, але ня варты я яго. Пакуль ня варты. Перадаў мне яго М. на абмеркаваньні, якое было ў акадэміі. Уласна, нікае гэта было не абмеркаваньне, а суцэльная хвала і слава, аж не па сабе. Ну і не абышлося без экспэсаў.

Былі маладыя і сярэднія, і старыя (накшталт Паўліны Мядзёлкі), і зусім старыя, але маладыя душою (як Язэп Сушынскі, які пачынаў з Эпімахам-Шыпілам). Усё было добра. Неяк раскажу.

А як у Вас? Як здароўе? Справы? Я чуў ад Карпюка, што з І(ванам) П(ятровічам) нялады. Калі гэта так – чаму ня пішаце ў Саюз? І, урэшце, дашліце Вы туды сваю заяву, мы з Грышкам² дамо рэкамендацыі. Можаце нічога не друкаваць, што супраць сумленьня, але, прынамсі, будзеце хаця цвёверда стаяць на нагах супраць раённай сволачы.

Вось так. Прывітаньне Данусі, як будзеце пісаць. Прывітаньне хаце і ліпам. І

¹ Відаць, Мікола Прашковіч.

² Рыгор Барадулін.

прывітаньне Тарзану, які так дасьціпна ўвайшоў у літаратуру. Жадаю ўсяго-ўсяго самага добрага.

Ваш Уладзімір.

29 студзеня 1966 г., Рагачоў.

Даражэнькая Ларыса Антонаўна, мілы Іван Пятровіч!

Адказваю, урэшце. У Мінску літаральна задыхаўся. Лужанін напісаў рэцэнзію на «Каласы» ў 72 старонкі, ну вось і давлялося, у чым быў згодзен, правіць, скарачаць, дапісваць.

Трэба, каб кніга выйшла, хай сабе і пры стратах (вядома, мінімальных), але выйшла. Акрамя таго, каб ня выкінулі з плана на 67 год, трэба было, як шукальніку золата, адзначыць слупамі ўчастак. Каб іншы не заняў, а таму зьбіў «балванку» зборніка і здаў. Буду яго дапісваць яшчэ, правіць, браць адтуль горшыя рэчы і даваць лепшыя. Але месца заняў.

Яшчэ трэба было пакутваць са сцэнарыем. Яшчэ напісаў з Мальдзісам эсэ «Каліноўшчына ў Мінску» для зборніка, прасьвечанага 900-годдзю гораду. Яшчэ напісаў эсэ для французскага часопіса «Эрон», 18 старонак аб гісторыі беларускай літаратуры ад Кірылы Тураўскага да нашых дзён. Атрымалася нішто сабе.

І вось трохі расправіўся, работа засталася, збольшага творчая і, значыцца, прыемная, ды ўцёк у Рагачоў. І тут буду тры тыдні, так што адказвайце сюды, а лепей (пакуль ліст дойдзе, пакуль зьберацеся, пакуль вершы перапішаце ды дашлеце) на Мінск.

Справа з Вашымі вершамі «абстаіць» так. Я гаварыў аб іх з Брылём, Рыгорам, яшчэ хлопцамі. Усе яны радуюцца і ўсе яны дапамогуць. Таму адбярыце дзясяткі два сваіх вершаў, папраўце, перапішыце *вельмі разборліва*, пастарайцеся ўжо. Дасылайце ў Мінск. Там мы з Рыгорам пасядзім, трохі, можа, сям-там заменім парадак слоў, перадрукуем, і — адзін экзэмпляр Вам, а другі — падзелім ды ў «Полымя» і «Маладосць», а то і ў «Беларусь». Вершы (можа, нават, 25) адбірайце патрыятычныя, гістарычныя, лірыку прыроды і г.д. Вядома, каб не дражніць гусей, ды сумленныя і чыстыя. І мы гэта ўсё абавязкова зробім.

Самі разумеце, з усіх меркаваньняў гэта лепей. І тое, што гэта будзе добра для Зэльвы і вас або іх — гэта справа дзясятая. Мы проста ня маем права выкрасьліць з гісторыі паэзіі адну з найлепшых нашых паэтэс. А дагэтуль так яно, практычна, і было. *Ведалі* вас сотні тры знаўцаў і аматараў-чытачоў *тут*. А трэба, каб *ведалі* тысячы, а ня толькі *чулі*. Каб кнігу трымалі ў руках, а сапраўднае глыбокае веданьне і ўсё астатняе — з часам прыкладзецца.

І вось так штукі тры падборкі вялікія надрукуем, а там возьмеце першую кнігу ды іх, і выдадзім зборнік. Перавыдаць ранейшае трэба, таму што нават я да знаёмства з Вамі толькі адзін раз трымаў пражскае выданьне ў руках.

А там і ў Саюз. І гэта патрэбна. Для будучых кніг. Ніхто, вядома, не прымушае вечна сядзець у пен-клубе, можна і зусім не хадзіць, але ўсё ж гэта людзі, у значнай сваёй частцы, аднаго сумленьня, мовы, ідэй, аднаго служэньня.

Так што прабацьце за вымушанае доўгае маўчаньне, зьбірайце хутчэй вершы й дасылайце мне. Месяцы за два, з сёньняшняга дня, я Вам гэта зраблю. А пасьпеце даслаць у Рагачоў — тым лепей. Я тут да 18 лютага.

А тое, што Вы «развучыліся добра пісаць», то гэта, прабацьце, лухта.

За тое, што затрымаўся — прабацьце яшчэ раз. Трэ было падрыхтаваць глебу, дагаварыцца і ўвогуле зрабіць усё *напэўна*. Мяркую, што да лета мы ўбачымся. Магчыма, я і тыя праўленыя вершы сам завязу да Вас ды мы й раскінем над імі мазгамі, як яно лепей зрабіць, каб па-Вашаму яно было.

Рыгор сядзіць ва Ўшачах і піша. Яно і лепей, бо там таксама цішыня, маці, засьнежаныя лясы і азёры. Ну і, вядома, вершы.

А можа, і Вы прыедзеце. П'ес добрых у купалаўцаў зараз няма, прынамсі, сваіх. Але знойдзем неблагія. Сяброў у Вас тут многа. А наконт таго, што «хто даў галаве маёй ваду, а ачасем маім крыніцу слёз...» – то гэта нельга на ўвесь век. Рана ці позна, а крыніцы высыхаюць, калі не стаяць над імі жывыя дрэвы. Ды й плакаць ня варта сто год. Трэба памятаць, тады яно будзе ўсё добра, а лепшага і продкі памёрлыя не чакалі і не хацелі ад нас.

«Чарапаху»¹ сваю, на жаль, згубіў сярод папер. Але вось знайду й дашлю Вам.

Як там Данута? Не выпадае мне ёй пісаць, але Вы перадайце ёй найлепшыя прывітаньні. Ахвяраваў тут Вам адзін верш, але дасылаць пакуль ня буду. Можа, не надрукуюць, то будзе кепска. Тады дашлю яго Вам, а ахвярую новы і пастаўлю ў кнігу.

Тое, што Данута лаяла мяне за грахі і асабліва ў Маскве на курсах, — у гэтым яна мае рацыю. А крыніцы — што ж... Мог быць Аляксей К(арпюк), які вельмі няўхвальна да гэтага ставіўся, магла быць Лось. Але што ім мне калоць вочы ўсім гэтым?!

Я не Ілья-прарок і, падобна, як адзін польскі герой, люблю чытаць жыццяпісы сьвятых з канца: прыемна бачыць, як у людскіх душах зьяўляецца ўсё больш чалавечага, як і ў іхнім жыцці. Акрамя таго, быў я тады малады і дурны, а вакол на курсах і паўсюль дзяўчаты з Каўказа і іншых мясцінаў – страшэнна цікава. Урэшце, дальбог, з дзівюма толькі гараджанкамі-тубылкамі быў знаёмы. І пасьяла – ну хай мяне пярун шасьне на божае нараджэньне – ня ведаў я тады, што яна так кепска да гэтага паставіцца, бо і ўвогуле яе, на вялікі свой жаль, ня ведаў. Рас-тлумачце Вы добрым людзям, што ва ўсіх цывілізаваных краінах закон адваротнай сілы ня мае, што не ўжываю я слоў «гэта мая справа» (хаця і меў поўнае права ўжыць), што я даўно выправіўся і цяпер харошы, і што ўвогуле я, у параўнаньні з іншымі, залаты і крыштальны, у што, вядома, цяжка паверыць.

А лепей нічога не кажыце і перадайце Вы ёй, харошаму чалавеку, прывітаньне, а дзеткам – пажаданьне расьці вялікімі і разумнымі. Чалавек, калі ў яго ёсьць уменьне аналізаваць сябе, сам разумее, што «годзе яму дурэць», ды не заўсёды разуменьне нараджае ўчынак.

Наконт кітайцаў і іх «павагі» – ня маеце рацыі. Народ гэта харошы, але кожны народ можна сапсуць шавінізмам і іншым такім. Асабліва калі працавіты і здольны проты кітаец пабойваецца, каб не пазбавілі яго кавалка хлеба, а то і самога жыцця. У гэтым сэнсе ўсе іхнія дурныя, як дарога, функцыянеры ня лепшыя за польскіх асаднікаў. Адно, шануючы панства, дзярмо.

Перарваў трохі ліст і схадзіў у горад, бо ў бліжэйшай крамцы нічога з таго, што трэба, не было. У цэнтры купіў папярос і харошае кавы, вярнуўся, дапісваю. Ніколі тут ня п'ю, добра калі пару чарак за месяц. Але працую так, што бяз кавы не абыдзецца.

Ну, што яшчэ? Напісаў сябру Толіку ў Маскву, каб дастаў часопіс і для Вас. Калі будзе – прывязу. Трэба пашукаць і яшчэ сякія-такія патрэбныя Вам кнігі, але гэта, мабыць, ужо тады, калі вясною паедзем на студыйным «казьле» здымаць старажытныя будынкі. У розных там Карэлічах можна дастаць такія кнігі, якія ў сталіцы і не панюхаеш.

На Міколу і тое, што ён лягнуў – плюньце. Ён гэта жартам. Яго за другое лупіць трэба, увогуле за язык, як, дарэчы, многіх другіх, якія ня ведаюць, дзе можна гаварыць, а дзе трэба і маўчаць. А гэта акрамя шкоды для справы нічога не дае.

¹ Верш Караткевіча «Бахайская чарапаху».

Што ж датычыцца таго, хто на каго падобны – гэта здаўна было тэмай для языкатых і ня варта на гэта звяртаць увагу.

З Аўрамчыкам я гаварыў, і даўно, але цяпер ня ведаю, як яно там склалася. Напішу яшчэ. А калі ўсё ж Панчанка не захоча – на «Маладосці» не былінны камень стаў, ёсць і далей дарога.

Бадай што ўсё. Як у Вас справы, здароўе, праца? Івана Пятровіча цалуйце. І дасылайце вершы.

Пацісьніце лапу Тарзану, аўтару цікавых «запісак». Быць яму разам з «Катом Мурам»¹ у пантэоне славы.

Цалую Вас – Уладзімір.

25 верасня 1967 г., Мінск

Дарагая Ларыса Антонаўна!

Сёння ў мяне два сьвяты і абодва праз Вас. Па-першае, атрымаў Вашага ліста. Я амаль нікому не пішу. Увогуле, рэдка пішу. І таму, вядома, рэдка атрымліваю лісты. А атрымліваць люблю. Сакратара завесьці, ці што?

Ну, і яшчэ: прачытаў толькі што Вашу аўтабіяграфію². Заўтра павінен буду аддаць яе Міколу, каб друкаваў etc.

Робота выключная. Па напалу і страсьці, па стрыманасьці інтанацыі, за якою, аднак, усё тая самая непрымірымасьць. Толькі адно павінен сказаць: сёе-тое ня пройдзе і ня трэба крыўдаваць на Міколу, калі яму давядзецца трохі адрэдагаваць і зазопіць (ну й слова! слова-пачвара!). Што зробіш, тры бічы нашага стану: цензура, мова і нацыянальная палітыка, фінансавы ціск. Усе іх ведаюць спаўна. Вось фінансы (але ж Вы заробіце тысячы тры, мабыць, так што на некаторы час хопіць). А вось і астатняе.

Я не кажу пра некаторыя моўныя архаізмы, яны законныя. Але наўрад ці можна сказаць “розыніцу між богам і клёрам”. Гэта занадта ў лоб. Усе мы гэтую розніцу бачым. У поўным варыянце майго “Хрыста” Вы яе таксама ўбачыце. Але рабіць гэта трэба глыбінна, каб дурань не далёр, а разумны, падумаўшы, усё зразумеў. А так гэта наўрад ці дазваляць. Хіба толькі пакінуць адны гэтыя словы, без тлумачэньня. Тады ідыёты падумаюць пра іх у пераносным сэнсе.

Ня пусьцяць, мабыць, заразы, і справы над сям’ёй (а як шкада, як чартоўскі шкада!), і загадаў “грузінскіх пастухоў”, і сьледчых розных нацый. Але гэта нічога, трэба паспрабаваць сказаць ускосна, і мы гэта паспрабуем зрабіць.

Але ўжо што зусім не пасуе ды й непатрэбна – гэта сказы накшталт “душа мая раненая і гордая”, “вельмі сумная і гордая”. Усё гэта ясна з самога жыцця: і раненасьць, і гордасьць, якой дай нам бог адну на 2/3 Саюза. Разумеце, гэта занадта *проза паэта*. У вершах Вашых – як гэта цудоўна! Бо там патрэбная ўзьнёсласьць. А тут гэта трохі наіў, бо сам жанр патрабуе скупасьці. Пакуты і гордасьць — усё відаць і так.

І яшчэ: адразу відаць, як Вы разрываліся, думаючы, каб выказаць усё. І каб гэта, выказанае, *дайшло* да людзей. І атрымалася дваістасьць.

Час для *сапраўднай* Вашай біяграфіі яшчэ не прыйшоў. І Вы яе пішыце. Бяз скідак. З усёй жорсткасьцю і праўдай і да сябе, і да іншых, і да жыцця. Пішыце ў разьліку на недалёкую будучыню. І тады гісторыя з закатаваным хлопцам і тым, што было потым з жандарамі, вырасьце ў вялікае абагульненьне. А пакуль хай

¹ Кот Мур – цэнтральны персанаж рамана Э.Т.А. Гофмана «Жыцьцёвыя погляды ката Мура...» (1821).

² Аўтабіяграфію Геніюш пісала на замову Я. Казекі для зборніка «Вытокі песьні». Апублікаваная ў кнізе не была.

будзе так. Людзі павінны ведаць аб жыцці свайго паэта. Ведаць шмат, найбольш фактаў. І хай самі робяць «вынікі».

Ну, вось так. Але ўсё гэта, напісанае, дужа добрая рэч. Я рад.

Сёння здаў наборшчыкам першую з дзвюх кніг рамана. Скарочаную, пакарэмзаную, але ўсё ж кнігу. А значыцца, усё больш-менш добра.

А прыехаць – мы прыедем толькі ў сярэдзіне кастрычніка, або ў пачатку (як будзе Ваша карэктура), так што слоікі ўжо Вам патрэбныя будуць на наступны год хіба. Усё патрэбнае пастараемся знайсці. Вось толькі з крышкамі цяжкавата. Але мама паспрабуе дастаць іх у Оршы, цераз пляменьніцу.

Вось Вам прыблізны план нашай кватэры. Прыезджайце да нас, калі ласка. Вось, бадай, і ўсё. Маё найлепшае прывітаньне Івану Пятровічу.

Цалую Вас усіх крэпка – Ваш Валодзя.

17 чэрвеня 1972 г., Мінск.

Дарагія Ларыса Антонаўна і Іван Пятровіч!

Карыстаюся выпадкам, каб напісаць Вам некалькі слоў. І ўвогуле не крыўдуйце, што дужа рэдка пішу. Я калісьці думаў, што з гадамі ў мяне будзе меней работы, а яе ўсё болей і болей. За гэты год пераклаў вершам п'есу Карыма "У ноч зацьменьня месяца" — для Купалаўцаў (гэты Карым не башкір, а ледзь не Шэкспір, так гэта здорава), якія хутка яе выпускаць, адрэдагаваў адзін зборнік, напісаў сцэнар пад назвай "Апавяданні з каталажкі", напісаў сцэнар пра Беларусь для палякаў (і вымушаны буду ездзіць з імі ледзь ня месяц), напісаў артыкул пра Калесніка, чытаю карэктуры "Хрыста" і аўтарызую пераклад "Каласоў" на рускую мову. Акрамя таго — тысячагоддзе (1100 год) Віцебска, і мяне віцябляне прыцягнулі да падрыхтоўкі святкаваньня тысячагоддзя. Гэта ня кажучы пра больш дробныя справы.

Грошы на “Зорку”¹ выдаткуйце сьмела. Гэта анталогія беларускіх вершаў пра каханьне. З пачатку нашай паэзіі да нашых дзён. Кніга яшчэ ў карэктурцы. Ваша там “Была ў дзедка дудка...” і яшчэ, здаецца, пара вершаў. Так што вось. А як нахонт яшчэ адной кнігі? Падумайце, складзіце, перадрукуйце. А я заяву падам.

С. ганіце ў шыю ў наступны раз проста ад парога. Гадкі чалавек. На Вальку злуецца, бо не ўключыла ў “Звод” ягоных артыкулаў. А яны былі проста непрыдатныя для друку.

Дануту ня надта шкадуйце. Яна з тых, што ачомаюцца. А калі пабойваецца – тым горш для яе.

Мама, можа, і прыедзе, але ня ведаю. Слабая стала. Танк здаровы і нічога з ім ня робіцца. “Рай” і мне даспадобы.

Зараз вычытваю “Каласы”. Трэба напісаць яшчэ адзін сцэнар і сесыці за “Гады вандраваньяў” (чарнаморскія рыбакі, пошукі помнікаў па Беларусі, беларускія зьвераловы і зьмеяловы і г.д.). А там — канчаць раман.

Ну вось і ўсё. Цалую Вас. Жадаю шчасьця.

Ваш Уладзімір.

ПАСЬЛЯСЛОЎЕ

Восеньню мінулага году «Дзеяслоў» гасьцяваў у Берасьці. Адбылося некалькі сустрэчаў у Берасьцейскім універсітэце, у абласной бібліятэцы, ва ўтульным уніцім касьцёле на ўскраіне гораду. У прэзэнтаваным №2 часопісу былі надрукаваныя лісты Ларысы Геніюш да Мікола Прашковіча, я расказваў пра жыцьцё паэткі ў Зэльве, чытаў яе адишуканыя ў архівах хрысьціянскія вершы. Пасьля сустрэчы ў касьцёле да мяне падышла дзяўчына й адрэкамендавалася сваячкай Ларысы Антонаўны і – адначасова – Уладзіміра Караткевіча. Я разгарнуў захоплены з сабою «кнігазбораўскі» том Геніюш, знайшоў фотаздымак з подпісам: «Гімназістка Ларыса Міклашэвічанка са стрыечнай сястрой Ларысай Манютай. Берасьце, 1926 год». Нават няўзброеным вокам заўважалася вонкавае падабенства дзяўчыны-падлетка на здымку й новай маёй берасьцейскай знаёмай. Так, яна была з Манютаў, і гэта на яе цётцы быў жанаты дзядзька Караткевіча Ігар Грынкевіч... Сустрэча зацягнулася, дарога ў Менск была няблізкай, мы сьпехам пагаварылі, запісалі тэлефоны й разьвіталіся. Неўзабаве я, расхэйдус, згубіў нататнік, а ў ім — каардынаты дзяўчыны. Нават імя — не дарую сабе! — не запамніў. Усе мае дадатковыя пошукі плёну не далі. Маю адно спадзяваньне: дзяўчына – прыхільніца «Дзеяслова» (прышла ж тады на сустрэчу ў касьцёл), дасьць Бог, трапіць ёй у рукі й трынаццаты нумар, прачытае гэтыя радкі й адгукнецца. І – не парвецца нітачка, якая зьвязвала двух нашых выдатных пісьменьнікаў, і ўвядочніцца іх крэўнае сваяцтва — у падмацунак духоўнаму.

Лісты друкуюцца паводле аўтографу, якія зьберагаюцца ў адзеле рэдкіх кніг і рукапісаў (фонд 31, вопіс 1, справа 405) Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай Акадэміі навук.

¹ Зборнік «Зорка Венера», выйшаў у 1972 г.